

AUGUSTINO VOLDEMARO VEIKLA UŽSIENIO POLITIKOS SRITYJE STEIGIAMOJO SEIMO LAIKOTARPIU

DR. AUDRONĖ VEILENTIENĖ

*Kauno technologijos universitetas
Kaunas University of Technology
K. Donelaičio g. 73, LT-44029 Kaunas
El. paštas audrone.veilentiene@ktu.lt*

Santrauka

Straipsnyje analizuojama prof. Augustino Voldemaro veikla ir pozicija užsienio politikos srityje Steigiamojo Seimo laikotarpiu. Kol buvo suformuotas Kazio Griniaus Ministrų kabinetas, prof. A. Voldemaras laikinai ėjo užsienio reikalų ministro pareigas, vėliau buvo Lietuvos atstovas Tautų Sąjungoje, o atsistatydinęs iš šių pareigų griežtai kritikavo krikščionių demokratų vykdomą užsienio politiką. Prof. A. Voldemaras daug prisidėjo formuojant Lietuvos užsienio politiką ir darė nemažą įtaką, net būdamas opozicijoje, tačiau ši jo veikla iki šiol yra mažai tyrinėta.

Reikšminiai žodžiai: Augustinas Voldemaras; užsienio politika; Tautų Sąjunga; Steigiamasis Seimas.

Įvadas

Istorikas ir poliglotos prof. Augustinas Voldemaras Lietuvos valstybės atkūrimo pradžioje buvo bene labiausiai išsilavinęs žmogus visoje Lietuvoje. Be to, jis pasižymėjo tvirta valia, kritišku mąstymu, mokėjimu polemizuoti, greita reakcija ir pasitikėjimu savimi. Šios

savybės, matyt, padėjo jam tapti pirmuoju Ministru Pirmininku ir užsienio reikalų ministru. A. Voldemaras įgavo politinės ir diplomatinės patirties dirbdamas Lietuvos Valstybės Taryboje, Vyriausybėje, Paryžiaus taikos konferencijoje, todėl jo nuomonė užsienio politikos klausimais buvo svarbi ir Steigiamojo Seimo laikotarpiu, nors Tautos pažangos partija pralaimėjo rinkimus ir atsidadė opozicijoje.

Kai A. Voldemaras buvo pašalintas iš Ministro Pirmininko pareigų 1929 m. rudenį, ir dar po kelių nepavykusių bandymų grąžinti jį į valdžią siekiant galutinai sužlugdyti Prezidento Antano Smetonos priešininką ir sumenkinti jo pasiekimus, A. Voldemaro veikla buvo pradėta vertinti tendencingai. Pavyzdžiui, buvęs užsienio reikalų ministras Juozas Purickis 1933 m. Lietuvos šaulių sąjungos žurnale „Trimitas“ publikuotuose atsiminimuose nutylėjo kai kurias savo klaidas ir stengėsi sumenkinti A. Voldemaro veiklą ginant Lietuvos interesus Tautų Sąjungoje¹. Sovietų okupacijos metais A. Voldemaras buvo kaltinamas fašizmo įvedimu Lietuvoje, jo veikla vertinama tik neigiamai, o charakterio bruožai karikatūrinami. Šiuolaikinė istoriografija iki šiol neatsikrato autoritarizmo laikotarpiu ir sovietų okupacijos metais suformuotų stereotipų, todėl tikimės, kad šis mokslinis straipsnis prisidės prie minėtų stereotipų laužymo ir objektyvaus šio politikos veiklos įvertinimo.

Prof. A. Voldemaro veikla ir požiūris į užsienio politikos problemas Steigiamojo Seimo laikotarpiu istoriografijoje nėra plačiau nagrinėti. Apie Lietuvos atstovavimą Tautų Sąjungoje monografijose šiek tiek rašė Gintautas Vilkelis² ir Vilma Bukaitė³. Jie teigė, kad A. Voldemaras, sutikdamas su plebiscitu, nesilaikė užsienio reikalų ministro J. Purickio instrukcijų, tačiau plačiau neanalizavo nei A. Voldemaro motyvų, nei taktikos Tautų Sąjungos Tarybos posėdžiuose.

¹ Dr. Juozas Purickis-Vygandas. Iš Vilniaus pagrobimo laikų. *Vilniaus klausimas 1918–1922 liudininkų akimis*. Trakai: Voruta, 2013, p. 45.

² Vilkelis, G. *Lietuvos ir Lenkijos santykiai Tautų Sąjungoje*. Vilnius: Versus Aureus, 2004.

³ Bukaitė, V. *Nepriklausomybės Akto signataras Petras Klimas*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2016.

A. Voldemaro indėlę rengiant Lietuvos ir Sovietų Rusijos taikos sutartį bei veiklą Tautų Sąjungoje padėjo ištirti Lietuvos centriniam valstybės archyve (toliau – LCVA) Užsienio reikalų ministerijos fonde (f. 383) ir Lietuvos mokslo akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriaus (LMAB RS) A. Voldemaro fonde (f. 172) esantys dokumentai⁴, Steigiamojo Seimo stenogramos⁵, A. Voldemaro raštai⁶, Petro Klimo⁷ ir Juozo Purickio atsiminimai⁸, 1920–1921 m. periodinė spauda. Tyrimui ypač buvo naudingi A. Voldemaro raštuose publikuoti iš prancūzų kalbos išversti jo pranešimai Tautų Sąjungoje, 1920 m. jie buvo išspausdinti Paryžiuje ir Berlyne atskirais leidiniais ir platinami užsienio valstybių politikams bei diplomatomams⁹. A. Voldemaro požiūrį į šio laikotarpio užsienio politiką – sutarties su Sovietų Rusija pasirašymą, santykius su Lenkija, Klaipėdos klausimą ir Hymanso projektus atskleisti padėjo 1920–1922 m. Tautos pažangos partijos periodinė spauda.

Straipsnio tikslas – išanalizuoti prof. A. Voldemaro veiklą užsienio politikos srityje ir jo požiūrį į užsienio politiką Steigiamojo Seimo laikotarpiu.

Chronologinės ribos – 1920 m. gegužės 15 d. – 1922 m. lapkričio 13 diena.

Tyrimo metodai: aprašomasis, analizės ir lyginamasis.

⁴ LCVA, f. 383, ap. 7, b. 90, 92; LMAB RS, f. 172, b.

⁵ *Steigiamojo Seimo darbai*. Kaunas, 1920–1922.

⁶ Profesorius Augustinas Voldemaras. *Raštai. 90 metų sukakčiai paminėti*. Čikaga: Laisvosios Lietuvos knygų leidykla, 1976.

⁷ Klimas, P. *Iš mano atsiminimų*. Vilnius: Lietuvos enciklopedijų redakcija, 1990.

⁸ Dr. Juozas Purickis-Vygandas. Iš Vilniaus pagrobimo laikų. *Vilniaus klausimas 1918–1922 liudininkų akimis*. Trakai, 2013.

⁹ Profesorius A. Voldemaras. Lietuva ir Lenkija [Professeur A. Voldemar, Ministre Des Affaires Etrangeres De Lithuanie. Lithuanie Et Pologne. Berlin: Elsnerdruck, 1920]; Profesorius A. Voldemaras. Rusų–Lenkų–Lietuvių santykiai [Relations Russo–Polono–Lithuaniennes. Par le Professeur A. Voldemar. Paris, 1920]. Profesorius Augustinas Voldemaras. *Raštai*, p. 195–257.

1. Laikinasis užsienio reikalų ministras

Susirinkus Steigiamajam Seimui prof. A. Voldemaras iki 1920 m. birželio 19 d., kol buvo sudaryta nauja Vyriausybė, ėjo užsienio reikalų ministro pareigas. Svarbiausi Steigiamojo Seimo uždaviniai užsienio politikos srityje buvo nustatyti valstybės sienas ir gauti tarptautinį pripažinimą. Tuo metu Lietuva buvo pripažinta tik Vokietijos, šalia vyko grėsmę nepriklausomybei keliantis Lenkijos ir Sovietų Rusijos karas. Prof. A. Voldemaras buvo vertinamas dėl išsilavinimo ir diplomatinės patirties, todėl netrukus jis gavo Ministro Pirmininko Kazio Griniaus pasiūlymą dirbti jo vadovaujamame Ministrų kabinete. Į šį siūlymą birželio 16 d. prof. A. Voldemaras atsakė laišku, kurį liepos 2 d. publikavo Tautos pažangos partijos laikraštyje „Tauta“¹⁰. Laiške jis išdėstė sąlygas, kurias išpildžius jis būtų galėjęs dirbti Ministrų kabinete. Pirmiausia A. Voldemaras pareikalavo pataisyti Laikinosios Konstitucijos 16-ąjį paragrafą, kuris garantavo streikų laisvę ir mirties bausmės panaikinimą. Jo nuomone, tai valstybę gali atvesti prie suirutės ir netgi pražudyti. Taip pat jis atkreipė dėmesį, kad Konstitucijoje nerašoma, kas yra vyriausiasis kariuomenės vadas, o tai gali dezorganizuoti kariuomenę ir įtraukti ją į politikos sūkurius. Prof. A. Voldemaras pareikalavo, kad Konstitucijoje būtų įrašyta anksčiau galiojusi nuostata, kad vyriausiasis kariuomenės vadas yra Prezidentas. Taip pat jis siūlė grąžinti Prezidentui veto teisę, kad nebūtų priimta neapgalvotų įstatymų, kurie galėtų dezorganizuoti valstybės ekonominį ir socialinį gyvenimą. Ketvirtąją sąlyga A. Voldemaras įrašė kabineto narių kompetenciją toje srityje, kuriai jie vadovaus, penktąją – garantiją, kad Seimas, kontroliuodamas valdžią, nesikiš į Vyriausybės darbą. Suprantama, kad Ministras Pirmininkas K. Grinius negalėjo išpildyti prof. A. Voldemaro reikalavimų, nes Laikinąją Konstituciją priėmė Steigiamasis Seimas. Akivaizdu, kad nesutapo rinkimus laimėjusių krikščionių demokratų ir liaudininių

¹⁰ Tautos Pažangos dienynas. Tautos Pažangos sąlygos dalyvavimo Ministerių kabinete, Ministeriui Pirmininkui dr. Griniui pasiūlius. *Tauta*. 1920 07 02, Nr. 26, p. 3.

kų bei Tautos pažangos partijos požiūris į demokratiją ir Prezidento instituciją.

Tautos pažangos partijos lyderiai, likę opozicijoje, atidžiai sekė Steigiamojo Seimo darbus ir negailėjo kritikos. A. Voldemaras sukritikavo ir pirmąjį Steigiamojo Seimo žingsnį – rezoliuciją, kuri skelbė: „Lietuvos Steigiamasis Seimas, reikšdamas Lietuvos žmonių valią, proklamuoja esant atstatytą nepriklausomą Lietuvos valstybę, kaip demokratinę respubliką, etnologinėm sienom ir laisvą nuo visų valstybinių ryšių, kurie yra buvę su kitom valstybėm.“¹¹

A. Voldemaras rašė, kad Taryba ir Laikinoji Vyriausybė tiek stengėsi, kad tie ryšiai būtų užmegzti, o Seimas ima ir panaikina juos¹². A. Voldemaras suprato, kad Seimas taip negalvojo ir norėjo pasauliui dar kartą paskelbti apie Lietuvos nepriklausomybę, bet, jo manymu, Seimas nemokėjo tiksliai formuluoti savo ketinimų. A. Voldemaro teigimu, ši rezoliucija duos daugiau negatyvių rezultatų negu pozityvių. Jis nurodė, kad Lenkija nė karto Seimo nutarimu neskelbė savo nepriklausomybės, tačiau niekas neabejoja, kad ji yra nepriklausoma. A. Voldemaras nurodė, kad kartą jau buvo paskelbta Lietuvos nepriklausomybė, todėl antrą kartą to daryti nereikėjo. Be to, jo nuomone, ši rezoliucija iki balsavimo buvo laikoma kaip didžiausia paslaptis, nes apie ją nežinojo ne tik visuomenė, bet ir tuo laiku už Lietuvos politiką atsakingi žmonės. Iš šių teiginių galima spręsti, kad užsienio reikalų ministras A. Voldemaras nežinojo apie Steigiamajame Seime planuojamą priimti rezoliuciją.

Vis dėlto reikia pripažinti, kad A. Voldemaras pernelyg kritiškai vertino šią Steigiamojo Seimo rezoliuciją ir neįžiūrėjo jos reikšmės. Teisės istorikas Mindaugas Maksimaitis nurodė teisinius Vasario 16-osios nepriklausomybės akto ir Steigiamojo Seimo rezoliucijos skirtumus: 1) Vasario 16-osios akte Lietuvos Taryba skelbė, kad ji atstovauja lietuvių tautai, o Lietuvos Steigiamojo Seimo rezoliucijo-

¹¹ 1920 05 15 I sesijos 1 posėdis. *Steigiamojo Seimo darbai*, Kaunas, 1920–1922.

¹² Voldemaras, A. Pirmieji žingsniai. *Tauta*. 1920 07 09, Nr. 28, p. 2–3.

je buvo išreikšta Lietuvos žmonių, t. y. visų Lietuvos piliečių, valia; 2) Lietuvos Taryba paskelbė apie valstybės atkūrimą, o Steigiamasis Seimas konstatavo, kad valstybė jau atkurta, ir nustatė konkrečią atkurtos valstybės valdymo formą – demokratinę respubliką¹³. Ypatiną gegužės 15 d. rezoliucijos reikšmę išėivijoje atskleidė teisininkas Liudas Šmulktšys. Jis tvirtino, kad net jei Steigiamasis Seimas, priėmęs šią rezoliuciją, dėl kokių nors priežasčių būtų išsiskirstęs, vis dėlto jis būtų įvykdęs abu Vasario 16-osios aktu jam pavestus uždavinius – nustatęs Lietuvos valstybės pagrindus (paskelbęs, kad Lietuva yra demokratinė respublika) ir santykius su kitomis valstybėmis (nutraukęs visus buvusius valstybinius ryšius su kitomis šalimis)¹⁴. Nors konkrečios valstybės rezoliucijoje neįvardijamos, tačiau aišku, kad čia kalbama apie ryšius ne tik su okupantėmis Vokietija ir Rusija, bet taip pat ir apie ryšius su Lenkija, su kuria kadaise Lietuvą siejo bendros valstybės istorija.

Steigiamojo Seimo nariai kaltino A. Voldemarą, kad jis, eidamas užsienio reikalų ministro pareigas, delsė pradėti derybas su Maskva. Krikščionių demokratų lyderio Mykolo Krupavičiaus teigimu, Lietuvos krikščionių demokratų partijos (toliau – LKDP) centro komiteto įgaliotas atstovas 1920 m. vasario 17 d. Ministrų kabinete bandė priversti Vyriausybę „daryt žingsnių taikai su bolševikais“¹⁵. Šiai misijai nepavykus, LKDP centro komitetas 1920 m. kovo 16 d. nusprendė Valstybės Taryboje imtis griežčiausių priemonių ir priversti Laikinąją Vyriausybę pradėti derybas su Sovietų Rusija. Netrukus krikščionių demokratų atstovai Valstybės Taryboje kunigas Juozas Vailokaitis ir Aleksandras Stulginskis griežtai pareikalavo iš A. Voldemaro, kad būtų pradėtos derybos su bolševikais. LKDP centro komitete buvo

¹³ Maksimaitis, M. Apie Steigiamojo Seimo konstitucinės kūrybos pritaikymą išsivaduojančiai Lietuvai: išėivijos požiūris (1945–1990). *Jurisprudencija*. 2010, Nr. 4 (122), p. 11–12.

¹⁴ Šmulktšys, L. Žvilgsnis į Steigiamojo Seimo istoriją. *Sėja*. 1960, Nr. 2 (64), p. 8.

¹⁵ 1920 09 15 I sesijos 41 posėdis. *Steigiamojo Seimo darbai*. Kaunas, 1920–1922.

nutarta, jei A. Voldemaras nesutiks, pareikšti jam nepasitikėjimą. Lietuvos socialistų liaudininkų demokratų partijos (toliau – LSLDP) lyderis Mykolas Sleževičius taip pat manė, kad derybas su Sovietų Rusija reikėjo pradėti 1919 m. spalio mėnesį, kai anglų atstovas Rygoje pasakė, kad tam neprieštarauja. Jis kaltino Tautos pažangos partiją ir krikščionis demokratų, kad tuo metu derybos neįvyko¹⁶.

Gegužės 30 d. į Kauną pasitarti su Vyriausybe grįžo Lietuvos delegacijos dalis, kuri nuo gegužės 1 d. buvo išvykusi derėtis dėl taikos į Maskvą. Lietuvos ir Sovietų Rusijos derybų metu vyko Lenkijos pradėtas permainingas karas su Sovietų Rusija. Iš pradžių sekėsi Lenkijai, jos kariuomenė gegužės 7 d. užėmė Kijevą, tačiau netrukus sovietai pradėjo stumti Lenkijos kariuomenę. Tuo metu Sovietų Rusijos derybininkai pasiūlė Lietuvos delegacijai sudaryti karinę sutartį, nukreiptą prieš Lenkiją. Lietuvos delegacija norėjo nusileisti Rusijai, tačiau Lietuvos Vyriausybė buvo priešingos nuomonės, todėl atšaukė Lietuvos delegacijos pirmininką Tomą Naruševičių ir kelis jos narius į Kauną pasikonsultuoti. Nuo gegužės 30 d. iki birželio 13 d. įvyko šeši Užsienio reikalų komisijos, Vyriausybės atstovų ir delegacijos narių posėdžiai, kuriuose dalyvavo ir užsienio reikalų ministras A. Voldemaras. Komisija svarstė instrukcijas, skirtas Lietuvos delegacijai, projektą.

Birželio 5 d. Užsienio reikalų komisijos posėdyje daugiausia diskusijų sukėlė 2-asis instrukcijos punktas, kuris numatė, „jeigu rusai užimtų iš apibrėžtos teritorijos dalis lenkų okupuotas, jie pasižada tuoj atiduoti jas Lietuvos valdžiai“¹⁷. Delegacijos pirmininkas T. Naruševičius norėjo, kad instrukcija būtų platesnė ir labiau konkretizuota. Delegacijos narys Simonas Rozenbaumas bijojo, kad bolševikai nepasiūlytų lietuviams patiems užimti tuos plotus. Seimo Žydų frakcijos narys Ozeras Finkelšteinas taip pat nuogaštavo, kad 2-ojo punk-

¹⁶ 1920 09 15 I sesijos 41 posėdis. *Steigiamojo Seimo darbai*. Kaunas, 1920–1922.

¹⁷ 1920 06 05 Užsienio reikalų komisijos posėdžio protokololas. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 77, l. 151–152.

to taikymas gali įverti Lietuvą į karą, nes, jo manymu, 3-iasis punktas taip pat turi „karingą atspalvį“. Jis siūlė 3-įjį punktą visai išmesti, o 2-ąjį modifikuoti taip, kad Lietuva pasiliktų „laisvas rankas“ spęsti, ar jai užimti lenkų kariuomenės paliktas lietuvių žemes, ar neužimti.

A. Voldemaras kritikavo žydų atstovus, aiškindamas, kad, jei lietuviai sėdės rankas sudėję ir nieko nedarys dėl savo žemių išvadavimo, tai naivu būtų tikėtis, kad bolševikai jas atiduos kaip dovaną. Jis stebėjosi, kad tokius pasiūlymus daro S. Rozenbaumas ir O. Finkelšteinas, abu jie nori ne tik etnografinės Lietuvos, bet ir Balstogės, Gardino gubernijos ir kt. A. Voldemaro teigimu, instrukcija kaip tik nenurodo būtinybės kariauti su viena ar kita puse, bet suteikia galimybę pasilikti „laisvas rankas“ elgtis pagal aplinkybes.

Toliau svarstytas 3-iasis punktas taip pat sukėlė nemažai diskusijų: „3. Lietuvos valdžia imsis visų jos galioj esančių priemonių, kad prašalinius jos teritorijoj besančią lenkų kariuomenę.“¹⁸

S. Rozenbaumas manė, kad tokia formuluotė reiškia karą, todėl siūlė jį papildyti pataisa: „tatai mes padarysim tuo momentu, kada tai skaitysim reikalinga“. O. Finkelšteinas vėl buvo prieš šį punktą, stebėdamasis, kodėl Lietuva pati dalija bolševikams tokius pažadus. A. Voldemaras aiškino, kad formuluotė yra pakankamai lanksti ir visai nereiškia karo, nors tokios galimybės neatmetė. J. Purickis prieštaravo O. Finkelšteinui ir tvirtino, kad reikalaujant ko nors iš bolševikų reikia jiems ką nors ir pažadėti. Jis neabejojo, kad tokių pažadų bolševikai reikalaus. Vykstant balsavimui dėl O. Finkelšteino pasiūlymo išbraukti šį punktą, visi balsavo prieš, išskyrus jį patį.

Liaudininkų atstovas M. Sleževičius pasiūlė pataisą, kuria būtų išaiškinama šio punkto formuluotė, kuri reišké, kad Lietuva imsis visų jos galioje esančių priemonių, „neišskyrus ir panaudojimo karo pajėgos, bet pasirinkimas įrankių, kuriais manoma lenkus pašalinti iš Lietuvos, o taipgi pasirinkimas momento panaudojimui karo pajėgos

¹⁸ 1920 06 05 Užsienio reikalų komisijos posėdžio protokolas. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 77, l. 152.

priklauso išimtinai Lietuvos valdžiai“. Ši pataisa buvo priimta visais balsais, išskyrus O. Finkelšteino. T. Naruševičiaus nuomone, ši pataisa galėjo būti įrašyta tik slaptoje sutartyje. J. Purickis tikino, kad visas punktas gali būti tik slaptos sutarties objektas. Visais balsais, išskyrus O. Finkelšteino, nutarta, kad visas punktas būtų įtrauktas į slaptą protokolą ir viešai neskelbiamas.

Užsienio reikalų ministras A. Voldemaras tvirtino, kad siekdama atgauti savo teritorijas Lietuva negali atsisakyti karo, jeigu tai bus reikalinga, tačiau tai turi nuspręsti ji pati. Jam pritarė socialdemokratų atstovas Vincas Čepinskis, liaudininkų lyderis M. Sleževičius ir krikščionis demokratas J. Purickis, tačiau pastarasis abejojo, ar rusams užteks tokių Lietuvos nuolaidų. T. Naruševičius prieštaravo, kad į sutartį būtų įrašytas neutraliteto paskelbimas, jo teigimu, tai apsunkins derybas. Instrukcijos tikslas buvo neleisti Sovietų Rusijai įtraukti Lietuvą į karinį konfliktą, tačiau instrukcijos 2-asis punktas numatė, kad Sovietų Rusijos kariuomenė gali užimti Lenkijos kariuomenės paliktas Lietuvos teritorijas, o 3-uoju punktu Lietuva pati nutarė pasirašyti slaptą susitarimą, kuriame įsipareigojo pašalinti išvaduojoje Lietuvos teritorijoje likusias Lenkijos kariuomenės dalis.

Liepos 12 d. Lietuvos delegacija pasirašė Taikos sutartį su Sovietų Rusija ir kartu slaptą priedą. Kariaujant su Lenkija Sovietų Rusijos kariuomenei reikėjo pereiti per teritoriją, į kurią pretendavo Lietuva, bet kurią tuo metu buvo užėmusi Lenkijos kariuomenė, todėl Rusija priverė Lietuvos delegaciją pasirašyti slaptą pareiškimą prie 2-ojo sutarties straipsnio. Jame buvo parašyta, kad vykstant Rusijos ir Lenkijos karui ir Lenkijai okupavus dalį Lietuvos teritorijos „Raudonosios Armijos peržengimo per Lietuvos sieną ir jos dalies teritorijos užėmimo faktas nebus laikomas Taikos sutarties pažeidimu ir nedraugišku aktu Lietuvos atžvilgiu su sąlyga, kad praėjus karinei-strateginei būtinybei Raudonoji Armija bus išvesta iš šios teritorijos.“¹⁹ Lietuvos delegacijos

¹⁹ *Svarbiausios Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys 1918–1995*. Vilnius, 1997, p. 17.

pasirašytas slaptasis priedas turėjo apsaugoti Lietuvą, kad ji nebūtų įtraukta į Lenkijos ir Sovietų Rusijos karą, ir buvo mažiau pavojingas už instrukcijos numatytą įsipareigojimą pačiai Lietuvai pašalinti išvauduotoje teritorijoje likusias Lenkijos kariuomenės dalis.

Pirmąjį Steigiamojo Seimo darbo mėnesį prof. A. Voldemaras laikinai ėjo užsienio reikalų ministro pareigas, tačiau, laikydamasis Tautos pažangos partijos nutarimo, atsisakė toliau dirbti K. Griniaus Ministrų kabinete. Tautos pažangos partija iškelė sąlygas keisti Konstitucijos nuostatas, kurios buvo nepriimtinos Steigiamojo Seimo daugumai. A. Voldemaras sukritikavo jau pirmąjį Steigiamojo Seimo priimtą dokumentą – rezoliuciją dėl valstybės nepriklausomybės, jos valdymo formos, sienų ir santykių su kitomis valstybėmis, ir tai rodė, kad jis stebės kiekvieną Seimo žingsnį, ypač užsienio politikos srityje. Vis dėlto jis aktyviai dalyvavo rengiant instrukciją Lietuvos delegacijai Maskvoje ir buvo už slaptąjį sutarties priedą bei Lietuvos interesų gynimą net ir karinėmis priemonėmis.

2. Požiūris į kaimyninių šalių užsienio politiką ir Lietuvos interesus

A. Voldemaras aktyviai reiškėsi Tautos pažangos partijos spaudoje: jis pateikė savo išvalgas apie užsienio politiką, perspėjo apie gresiančius pavojus ir dosniai dalino patarimus Steigiamajam Seimui bei Vyriausybei. Dar nežinodamas apie Taikos sutarties su Sovietų Rusija pasirašymą, A. Voldemaras parašė straipsnį, kuriame perspėjo apie grobikišką Sovietų Rusijos politiką ir Lietuvai gresiantį sovietų okupacijos pavojų²⁰. Straipsnyje A. Voldemaras aiškino, kad rusai tyčia vilkina derybas su Lietuva, nes jiems sekasi kare su Lenkija, ir nėra jokių garantijų, kad, užėmę Vilnių, jie gera valia atiduos jį Lietuvai. Jis pacitavo Sovietų Rusijos delegacijos pirmininko Adolfo Jofės žodžius, pasakytus T. Naruševičiui, „jei bolševikai paimsį Vilnių, tai

²⁰ Voldemaras, A. Caveant Consules (Tebudi konsulai (lot.)). *Tauta*. 1920 07 14, Nr. 29, l. 1.

visai kitaip statysią Vilniaus klausimą²¹, ir patarė nebijoti, tačiau būti viskam pasiruošus.

A. Voldemaras buvo teisus, nes sovietai sutartį su Lietuva pasirašė siekdami pagerinti savo karinę padėtį ir norėdami apsaugoti Lenkiją puolančios Raudonosios armijos dešinįjį sparną, jie tikėjosi priversti Lietuvą kariauti su Lenkija. Raudonosios armijos sėkmė kare su Lenkijos kariuomene galėjo lemti liepos 12 d. sutarties sulaužymą ir Lietuvos okupaciją, nes liepos pabaigoje sovietų politiniai ir kariniai vadovai Levas Trockis su Michailu Tuchačevskiu buvo parengę Lietuvos užėmimo planą, jį įgyvendinti turėjo apie 15 tūkstančių karių²². Pralaimėjimas prie Varšuvos privertė Sovietų Rusiją keisti planus.

Liepos 16 d. straipsnyje „Taika“ prof. A. Voldemaras nurodė, kad, pasirašiusi Taikos sutartį, Lietuva išvengė didelio pavojaus, tačiau abejojo, ar rusai jos laikysis ir kiek laikysis²³. Jo nuomone, Lietuvai yra naudinga, kad rusai pasirašė sutartį, kai jiems sekėsi kare, ir tai jie padarė ne priversti, o savo noru, todėl nieko negalės kaltinti, kad jiems taika su Lietuva primesta per prievartą. Jis siūlė Lietuvai labai atsargiai elgtis, kad Sovietų Rusija neapkaltintų jos sutarties sulaužymu. A. Voldemaras numatė, kad gali įvykti susidūrimų su Sovietų Rusijos kariuomene, kai Lietuvos kariuomenė norės užimti jai pagal sutartį atitekusias teritorijas. Jis manė, kad Lenkijos imperializmui karas bus „apdaužęs ragus“, todėl, atsisakius Vilniaus, jai nebus sunku pripažinti ir nepriklausomą Lietuvą su Maskvos sutarties sienomis.

Kitame straipsnyje „Vilniun beinant“ A. Voldemaras aiškino, kad, nepavykus susitarti su lenkais dėl Vilniaus atidavimo, reikėjo jiems įteikti ultimatumą ir tik tada žygiuoti kariuomenei, nes, įvykus

²¹ Voldemaras, A. Caveant Consules (Tebudi konsulai (lot.)). *Tauta*. 1920 07 14, Nr. 29, l. 1.

²² Butkus, Z. Pirmasis Sovietų pasiuntinys Lietuvoje A. Akselrodas: diplomatinės veiklos pusmetis (1920 m. rugsėjis – 1921 m. kovas). *Lietuvos istorijos metraštis*. 1996, p. 123.

²³ Voldemaras, A. Taika. *Tauta*. 1920 07 16, Nr. 30, l. 1.

ginkluotam susirėmimui, buvo apkaltinta Lietuva²⁴. Jo nuomone, nereikėjo lenktyniauti su Sovietų Rusijos kariuomene, kurie pirmi užims Vilnių, nes ir taip buvo aišku, kad viena Lietuvos kariuomenė to nebūtų galėjusi padaryti. A. Voldemaras rašė, kad eiti į Vilnių reikėjo tik gerai pasirošus – šalia kelių pulkų, kartu turėjo vykti ir jau suformuotas valdžios aparatas. Jis neslėpė, kad apie pusė Vilniaus gyventojų bijo ir nenori lietuvių atėjimo, todėl į Vilnių reikia eiti ne tik „su gerumu, bet ir su drausme“, o drausmė galima tada, jei lietuviai bus visateisiai miesto šeiminkai. Jis neabejojo, kad lietuviai gali sulaukti net ginkluoto vietinių lenkų pasipriešinimo. A. Voldemaras taip pat perspėjo, kad sovietų šeiminkavimas Vilniuje gali labai pakenkti Lietuvos autoritetui, todėl siūlė Lietuvos valdžiai susitarti su sovietų karo vadovybe dėl Vilniaus valdymo arba visiškai pasitraukti iš miesto. Jo nuomone, pirmiausia reikia užtikrinti susisiekimą su Vilniumi telefonu ir geležinkeliu, todėl šie turi būti apsaugoti, taip pat reikės kariuomenės išvaduotoms teritorijoms perimti. Be to, Vilniui reikės maisto, kuro ir elektros, finansinė miesto padėtis irgi bus apgailėtina, kils problemų ir dėl lenkų savivaldos. Jis apdairiai siūlė iš karto, rimtai neapgalvojus neskirti savo žmonių, bet iš pradžių susipažinti su sąlygomis. Buvęs premjeras atkreipė dėmesį į svarbias problemas, kurios kyla Lietuvos Vyriausybei dėl Vilniaus.

A. Voldemaras ne tik duodavo patarimų Vyriausybei, bet ir pats kalbėjosi su sovietų kariuomenės vadovybe dėl jos kariuomenės evakuacijos iš Vilniaus. Atsakydamas į Lenkijos užsienio reikalų ministro rugsėjo 5 d. notą Tautų Sąjungai, jis rašė, kad 1920 m. liepos 25 d. jis kalbėjo su sovietų komisaru apie padėtį Vilniuje²⁵. Sovietų komisaras jam pareiškė gavęs įsakymą iš Maskvos, kad kariuomenei maisto tiekimas galimas tik iš okupuotos teritorijos. Sovietų komisaras su-

²⁴ Voldemaras, A. Vilniun beeinant. *Tauta*. 1920 07 23, Nr. 32, l. 1.

²⁵ 1920 09 16 Lietuvos atstovo Tautų Sąjungoje A. Voldemaro nota Tautų Sąjungos generaliniam sekretoriui E. Drummondui. Voldemaras, A. Rusų–Lenkų–Lietuvių santykiai. Profesorius Augustinas Voldemaras. *Raštai*, p. 235.

prato, kad tai pražūtinga okupuotai teritorijai, ir pažadėjo atlyginti gyventojams padarytus nuostolius. Po šio susitikimo prasidėjo sovietų karinės vadovybės ir lietuvių delegacijos derybos. Jų pasekmė – rugpjūčio 6 d. pasirašyta sutartis dėl sovietų kariuomenės evakuacijos iš okupuotos Lietuvos teritorijos.

Rugpjūčio 6 d. straipsnyje A. Voldemaras pabrėžė, kad Lietuva turi tris didelius kaimynes Vokietiją, Lenkiją ir Rusiją, besikėsiančias pavergti Lietuvą²⁶. Jis kaltino Sovietų Rusiją neloyalumu Lietuvai, kadangi ji, vykdydama propagandą, siekė prisijungti Lietuvą. Vėsdama derybas su Vakarų Europos valstybėmis Sovietų Rusija negalėjo atvirai okupuoti Lietuvos, tačiau ji darė viską, kad Lietuva pati „sugrįžtų“ į Rusijos glėbį. Jis patarė su bolševikais kovoti atskleidžiant jų darbus ir tikruosius kėslus. A. Voldemaras perspėjo, kad Vilniaus krašte, valdomame sovietų, netrukus kils badas, todėl kvietė Vyriausybę ir Seimą elgtis griežčiau ir atmesti sovietų pasiūlymą sudaryti mišrią komisiją, skirtą Vilniaus perdavimo reikalams. Jis sakė, kad delsimas ratifikuoti sutartį Lietuvai yra labai pavojingas, ir ragino Seimą kuo greičiau tai padaryti.

Sutarties su Sovietų Rusija temą A. Voldemaras taip pat analizavo ir rugpjūčio 10 d. straipsnyje²⁷. Jis rašė, kad revoliucinių komitetų kūrimas ir raginimas ginklu nuversti „baltagvardiečių“ Kauno valdžią, Sovietų Rusijos skleidžiamas Vilniuje ir kitose sovietų kariuomenės užimtose žemėse, faktiškai pažeidė Taikos sutartį, tačiau kol sutartis buvo neratifikuota, tol nebuvo juridinio pagrindo reikalauti jos laikytis. Rugpjūčio 6 d. Lietuvos Steigiamasis Seimas sutartį ratifikavo, todėl Sovietų Rusija, A. Voldemaro nuomone, bus priversta jos laikytis. Jis rašė, kad lietuviai Vilniuje laukiami kaip išvaduotojai, todėl negalima pridaryti klaidų ir nuvilti gyventojų. Reikia kuo greičiau išvaduotoms teritorijoms sudaryti valdymo aparatą, o, kadangi

²⁶ Voldemaras, A. Hannibal ante portas [Hanibalas prie vartų]. *Tauta*. 1920 08 06, Nr. 35, l. 1

²⁷ Voldemaras, A. Užimtosios Lietuvos atliuosavimas. *Tauta*. 1920 08 10, Nr. 37, p. 1.

valdininkų trūksta, leisti jiems eiti kelias pareigas. Jis primygtinai ragino valdžią atsižvelgti į šias problemas, nes, jei išvaduotose teritorijose nebus greitai sudaryta Lietuvos valdžia, vietiniai gyventojai pasigies svetimos valdžios, nesvarbu, ar tai būtų lenkų, ar bolševikų.

Rugpjūčio 31 d. į Lietuvą dirbti atvyko Sovietų Rusijos atstovas Aleksandras Akselrodas su 13 žmonių komanda. A. Voldemaras atkreipė dėmesį į tai, kad Sovietų Rusija, dar neratifikavusi sutarties, atsiunčia atstovą. Jo manymu, sovietai neskuba jos ratifikuoti, nes nori sutartį pakeisti, jei jų padėtis pagerėtų ar pablogėtų. Pirmuoju atveju sovietai stengtųsi apkarpyti Lietuvos teises arba net padaryti „Tarybų Lietuvą“, kuri „savo noru“ prisijungtų prie Sovietų Rusijos²⁸. A. Voldemaras rašė, kad Lietuvai būtinai reikia sutartį ratifikuoti anksčiau, negu sutartį su Sovietų Rusija pasirašys Lenkija. Lietuvai reikia, kad Rusija pripažintų jai anksčiau Lenkijos užimtas teritorijas, nes tada ji negalės jų pripažinti Lenkijai, tačiau būtina, kad sutartį ratifikuotų abi šalys. A. Voldemaras manė, kad Lietuvos delegacija padarė didelę klaidą į sutartį neįrašiusi termino, per kiek laiko sutartis turi būti ratifikuota. Taip pat jis abejojo, ar ir Vyriausybė nebus padariusi klaidos, kad priėmė Sovietų Rusijos atstovą, kol sutartis neratifikuota. Jis aiškino, kad, gavusi Georgijaus Čičerino pasiūlymą priimti Rusijos atstovybę, Lietuvos Vyriausybė turėjo griežtai atsisakyti tai padaryti, kol sutartis nebus ratifikuota. Neigiamas Lietuvos atsakymas būtų paskatinęs Rusiją greičiau ratifikuoti sutartį, nes sovietai nenori pasauliui atskleisti savo slaptų planų. A. Voldemaro nuomone, sovietai yra mažiau patikimi negu carinės Rusijos diplomatai, be to, jie yra gerokai už juos gudresni, todėl išnaudos kiekvieną neatsargų lietuvių žingsnį. Jis padarė išvadą, kad sovietų pasiuntinybė atsivežė tiek daug žmonių, nes, prisidengdama neliečiamybe, nori dirbti propagandinį darbą.

1920 m. rugpjūčio 17 d. A. Voldemaras Vyriausybei siūlė nepamiršti Klaipėdos reikalų ir griežtai reaguoti į komisaro Jeano Gabrielio

²⁸ Voldemaras, A. Mūsų santykiai su Rusija. *Tauta*. 1920 09 03, Nr. 44, p. 1.

Petisne pareiškima, kad negali būti nė kalbos apie Klaipėdos prijungimą prie Vokietijos ar Lietuvos. Jis priminė, kad 1919 m. liepą didžiosios valstybės iškilmingai paskelbė, jog Klaipėdos kraštas yra nuo seno lietuvių gyvenama teritorija, o Klaipėda – vienintelis Lietuvos uostas, todėl buvo pažadėta, kai tik paašiks Lietuvos juridinė padėtis, Klaipėdos kraštą atiduoti Lietuvai²⁹. J. G. Petisne pareiškimas rodo, kad didžiosios valstybės keičia savo politiką Lietuvos atžvilgiu ir atsiima savo pažadus. A. Voldemaras nurodė, kad 1920 m. liepos 15 d. Briuselyje turėjo būti ekonominiams klausimams skirta konferencija, į kurią buvo deleguotas finansų ministras Ernestas Galvanauskas. Į konferenciją jis vyko per Klaipėdą. Čia sužinojęs apie konferencijos datos nukėlimą kartu su J. G. Petisne nuvyko į Paryžių tartis dėl Lietuvos ir Klaipėdos muitų unijos. A. Voldemaras stebėjosi, kodėl užsienio politikos klausimus pavesta spręsti finansų ministrui ir kodėl apie tokį svarbų klausimą nieko nežino visuomenė. Grįžęs iš šių pasitarimų J. G. Petisne padarė pareiškimą, kad Klaipėda nebuvo perduota Lietuvai, todėl neaišku, ar tai nėra derybų pasekmė. A. Voldemaras rašė, kad valdžia privalo reaguoti, o visuomenė privalo žinoti.

Pasitraukęs iš užsienio reikalų ministro posto A. Voldemaras publicistiniuose straipsniuose patarinėjo, kaip turėtų elgtis Lietuvos Vyriausybė Sovietų Rusijai kariaujant su Lenkija, perspėjo nepasitikėti Rusija, aiškino, ką daryti atgavus Vilnių, kvietė nepamiršti Klaipėdos reikalų.

3. Kas kaltas dėl siūlymo surengti plebiscitą priėmimo

A. Voldemaras amžininkų buvo kaltinamas tuo, kad būdamas Lietuvos atstovas Tautų Sąjungoje nesilaikė instrukcijų, sutiko, kad Tautų Sąjunga Lietuvos ir Lenkijos ginčą išspręstų plebiscito būdu, ir neprieštaravo, kad plebiscitas būtų organizuojamas Lietuvos sostinėje Vilniuje. Siekdami išsiaiškinti, ar tai tiesa, išanalizuosime įvykius

²⁹ Voldemaras, A. Ar susidės Mažoji Lietuva su didžiąja? *Tauta*. 1920 08 17, Nr. 39, p. 1.

chronologiškai, atkreipdami dėmesį į Lietuvos ir Lenkijos konflikto eigą, remdamiesi užsienio reikalų ministro J. Purickio nurodymais ir viešais pranešimais, A. Voldemaro pareiškimais ir telegramomis bei Tautų Sąjungos pozicija.

Pasikeitus jėgų pusiausvyrai Sovietų Rusijos ir Lenkijos kare, Lenkijos kariuomenė perėjo į puolimą ir priartėjo prie Lietuvos sienų, prasidėjo kariuomenių susidūrimai. Lenkijos atstovai pulkininkas Mieczyslawas Mackiewiczus ir kapitonas Adamas Römeris 1920 m. rugpjūčio 26 d. buvo atvykę į Kauną, siekdami sudaryti karinę konvenciją. Vykstant deryboms Kaune rugpjūčio 27 d., Lenkijos II armijos vadovybė išleido operatyvinį įsakymą, kuriame buvo nurodyta, kad iki bolševikų ofensyvos lenkų valdyti plotai ir toliau priklauso Lenkijai. Lietuviams tų plotų neapleidžiant geruoju, buvo įsakyta jų dalinius nuginkluoti. Rugpjūčio 28 d. lenkų II armijos I pėstininkų pulkas užėmė Augustavą, o ten buvusią Lietuvos kariuomenės X pėstininkų pulko kuopą nuginklavo ir internavo. Rugpjūčio 30 d. lenkai pradėjo pulti visą Marijampolės barą³⁰. Lietuvos ir Lenkijos derybos Kaune nutrūko.

1920 m. rugsėjo 5 d. Lenkijos užsienio reikalų ministras Eustachijus Sapieha įteikė notą Tautų Sąjungai, prašydamas sulaikyti Lietuvos Vyriausybę nuo karo su broliška lenkų tauta³¹. Notoje Lietuva buvo kaltinama 1919 m. gruodžio 8 d. linijos pažeidimu, etninių lenkų žemių užėmimu, Lietuvos ir Sovietų Rusijos kariuomenės bendradarbiavimu ir Lenkijos kariuomenės puolimu. Lenkija buvo Tautų Sąjungos narė, todėl negalėjo skelbti karo, prieš tai neišmėginusi visų priemonių taikiai išspręsti konfliktą. Pagal Tautų Sąjungos statutą, Lenkija, skelbdama karą Lietuvai, įtraukia į karą visas Tautų Sąjungos valstybes.

³⁰ Lesčius, V. *Lietuvos kariuomenė nepriklausomybės kovose*. Vilnius, 2004, p. 304–305.

³¹ 1920 09 05 Lenkijos užsienio reikalų ministro E. Sapiehos nota Tautų Sąjungos Generaliniam sekretoriui E. Drummondui. Profesorius Augustinas Voldemaras. *Raštai*, p. 225–227.

Gavusi Lenkijos notą, rugsėjo 10 d. Tautų Sąjunga atsiuntė Lietuvai, kuri nebuvo Tautų Sąjungos narė, kvietimą sutikti, kad Lietuvos ir Lenkijos konfliktą spręstų Tautų Sąjunga, ir dalyvauti šios organizacijos posėdžiuose³². Lietuvos Vyriausybė sutiko ir paskyrė atstovu prie Tautų Sąjungos prof. A. Voldemarą. Jau rugsėjo 13 d. jis išvažiavo į Paryžių, kur buvo numatyti parengiamieji pasitarimai prieš Tautų Sąjungos plenarinį posėdį Ženevoje³³. A. Voldemarui buvo pavesta išsakyti Lietuvos poziciją. Rugsėjo 15 d. apie 11 val. jis prisistatė į Paryžiuje vykstantį Tautų Sąjungos Tarybos posėdį.

1921 m. spalio 15 d. Steigiamojo Seimo posėdyje kalbėdamas apie rugsėjo 5 d. Lenkijos notą, A. Voldemaras pabrėžė, kad lenkai tikėjosi lengvai laimėti, nes jų pusėje buvo Anglijos ir Prancūzijos spauda, be to, jie manė, kad lietuviai nespės pasirengti posėdžiui. Jo aiškinimu, užsienyje buvo manoma, kad yra slapta Lietuvos ir Sovietų Rusijos sutartis, nes teritorijas, kurias iš lenkų paimdavo sovietai, tuoj pat užimdavo lietuvių kariuomenė. Jis nurodė, kad paprastai tokiose situacijose diplomatija turi pranešti, kokių tikslų užimamos teritorijos, tačiau Lietuva to nepadarė. Lenkija akcentavo, kad lietuvių kariuomenė peržengė gruodžio 8 d. liniją ir užėmė Lenkijai priskirtus Suvalkus ir Augustavą. Užsienyje susidarė nuomonė, kad Lietuva su Sovietų Rusija puola Lenkiją ir nežinia, kur sustos.

Rugsėjo 16 d. Tautų Sąjungos Tarybos posėdyje Paryžiuje svarstytas Lietuvos ir Lenkijos konfliktas. Posėdžio pirmininkas Paulas Hymansas pranešė, kad Lenkija kreipėsi į Tautų Sąjungą, prašydama tarpininkavimo, kadangi nori išvengti karo su Lietuva.

Lietuvos atstovas A. Voldemaras pasakė kalbą, kuri vėliau pareiškimo forma buvo įteikta Tautų Sąjungos generaliniam sekretoriui Ericui Drummondui. Atsakydamas į Lenkijos atstovo kaltinimą dėl Lietuvos ir Sovietų Rusijos kariuomenių bendradarbiavimo, Lietuvos

³² Lietuva Tautų Sąjungoj. *Laisvė*. 1920 10 17, Nr. 215, p. 2.

³³ Lietuva ir Tautų Sąjunga. *Lietuva*. 1920 09 13, Nr. 197, p. 1; 1920 10 15 I sesijos 51 posėdis. *Steigiamojo Seimo darbai*. Kaunas, 1920–1922.

atstovas A. Voldemaras neslėpė, kad prie Lietuvos ir Sovietų Rusijos sutarties pasirašytas susitarimas, leidęs sovietų kariuomenei užimti Lietuvos teritoriją, kurią prieš tai buvo užėmusi Lenkija. Jis aiškino, kad Lietuva, tik siekdama būti neutrali, sutiko su šia Rusijos sąlyga. Sovietai siūlė lietuviams patiems sulaukyti lenkus arba neprieštarauti tam, kad sovietų kariuomenė, vydama lenkus, užimtų Lietuvai sutartimi pripažintas teritorijas. Po šių argumentų A. Voldemaras pacitavo minėtą sutarties priedą. Anot jo, Lietuvos delegacija sutiko su šiuo reikalavimu, tačiau pridėjo esminę sąlygą, kad rusų kariuomenė būtų atitraukta, kai tik išnyks karinis ir strateginis jos buvimo reikalas. A. Voldemaras aiškino, kad šis pareiškimas buvo pasirašytas sovietams esant prie Lietuvos sostinės vartų. Jie, dar iki pasirašant Taikos sutartį, buvo užėmę didelę teritorijos dalį, į kurią pretendavo Lietuva. Taikos derybos vyko Maskvoje ir dėl netiesioginio ryšio sunkumų Lietuva net nežinojo, ar sovietai pasirašys sutartį. Atrodė, kad Lietuvos likimas priklausė nuo sovietų malonės, nes jie galėjo užimti ne tik Vilnių, bet ir Kauną, tačiau nepasinaudojo šia proga. A. Voldemaro teigimu, lietuviai prašė besitraukiančių lenkų, kad perduotų Vilnių Lietuvos kariuomenei, tačiau lenkai reikalavo priimti arbitražą dėl Vilniaus klausimo, su kuo lietuviai negalėjo sutikti. Liepos 13 d. lenkų kariuomenė paliko Vilnių, tačiau į jį žygiuojanti Lietuvos kariuomenė ties Vieviu sulaukė lenkų pasipriešinimo. Tai sukliudė pralenkti Raudonąją armiją, tad ši pirmoji įžengė į Vilnių³⁴.

A. Voldemaras paaiškino, kad Lietuva negalėjo laikytis nustatytos linijos, apie kurią nieko nežinojo. Jis sakė, kad apie tą liniją nerašė pasaulio spauda, o Didžiosios Britanijos užsienio reikalų ministras lordas Georgas Nathanielis Curzonas per savo misiją pranešė Lietuvos Vyriausybei, kad Didžiosios Britanijos Vyriausybė žino tik vieną demarkacijos liniją – vadinamąją Focho liniją. O ši linija nesutampa

³⁴ 1920 09 16 Lietuvos atstovo Tautų Sąjungoje A. Voldemaro nota Tautų Sąjungos generaliniam sekretoriui E. Drummondui. Profesorius Augustinas Voldemaras. *Raštai*, p. 232–233.

su gruodžio 8 d. nustatyta linija pietuose. Jis teigė, kad Lietuvos kariuomenė užėmė tik tuos plotus, kuriuos buvo palikusi Lenkijos kariuomenė, tuo siekdama apsaugoti lietuviškas teritorijas nuo karo³⁵. Po šio paaiškinimo įtampa atslūgo ir nuomonė apie Lietuvą pasikeitė į geresnę pusę.

Rugsėjo 17 d. buvo išrinkta komisija, turėjusi neoficialiai pasitarti, kaip rasti išeitį iš susidariusios padėties. Komisiją sudarė Lietuvos ir Lenkijos atstovai, P. Hymansas, keletas žmonių iš Tautų Sąjungos sekretoriato ir Juridinio skyriaus. Lenkijos atstovas atsinešė kitą pareiškimą, kuriame Lietuva jau nebuvo kaltinama bendradarbiavimu su sovietais, tik rašoma, kad jos kariuomenė stovi anapus gruodžio 8 d. nustatytos linijos, todėl kyla karo pavojus. A. Voldemaras pateikė rugsėjo 5 d. Sovietų Rusijos notą, kurioje buvo rašoma, kad Rusija pasiruošusi atitraukti kariuomenę iš Lietuvos teritorijos, jei Lenkija taip pat pripažins Lietuvos neutralitetą. Lenkų atstovas nurodė, kad jiems būtina užimti dalį Lietuvos teritorijos. Tačiau visiems buvo aišku, kad neutraliteto pažeidimas iš vienos pusės paskatina neutraliteto pažeidimą iš kitos pusės. A. Voldemaras paklausė, ar Tautų Sąjungos tikslas yra išplėsti karą Lietuvos teritorijoje, ar jį susiaurinti ir padaryti visą Lietuvą neutralią³⁶. Buvo pasiūlyta, jei sovietai garantuos, kad laikysis neutralumo Lietuvos atžvilgiu, tuomet ir lenkai turės pažadėti gerbti Lietuvos neutralumą. Tuo metu sovietai dar buvo Gardine, todėl I. Paderewskis pasikvietė į posėdį generalinio štabo atstovą ir paklausė, ar Lenkija gali priimti tokias sąlygas. Lenkijos generalinio štabo atstovas sutiko priimti sąlygas, todėl atrodė, kad neliko kliūčių Lietuvai ir Lenkijai susitarti. Lietuva išipareigojo apie nutarimą pranešti sovietams ir gauti jų garantijas, tačiau siekiant įgyvendinti šį nutarimą reikėjo sustabdyti karo veiksmus tarp abiejų šalių.

Rugsėjo 19 d. Tautų Sąjungos Tarybos posėdyje pirmininkas L. Bourgeois skaitė rezoliucijos projektą ir, perskaitęs punktą, kuria-

³⁵ Lietuva Tautų Sąjungoj. *Laisvė*. 1920-10-17, Nr. 215, p. 2.

³⁶ 1920 10 15 I sesijos 51 posėdis. *Steigiamojo Seimo darbai*. Kaunas, 1920–1922.

me buvo kalbama apie karo veiksmų nutraukimą, paklausė pirmiausia Lietuvos atstovo A. Voldemaro, ar jis gali Lietuvos Vyriausybės vardu pažadėti, kad Lietuva nekariaus su Lenkija. A. Voldemarui atsakius teigiamai, L. Bourgeois to paties paklausė Lenkijos atstovo I. Paderewskio. Šis apgailestaudamas pareiškė, kad tokio pažado duoti negali, nes Lenkijos generalinis štabas davė griežčiausias instrukcijas, kad Lenkijos atstovas tokių sąlygų nepriimtų. Kilo didžiulis nepasitenkinimas. Lenkijos atstovui buvo pasiūlyta susisiekti su generaliniu štabu, kad šis pakeistų instrukcijas.

Rugsėjo 20 d. Tautų Sąjungos plenumo posėdyje buvo perskaitytas naujas projektas. Iš diskusijų komisijoje buvo aišku, kad lenkai nepriims sąlygos nutraukti karo veiksmus. A. Voldemaras oficialiai kreipėsi į pirmininką, prašydamas paklausti, ar Lenkijos atstovas įgaliotas priimti Tautų Sąjungos nutarimą. Lietuvos atstovas siekė parodyti Tautų Sąjungai, kad Lenkija yra tikroji agresorė, todėl jis pareiškė, kad Lietuva priima nutarimą nutraukti karo veiksmus, ir prašė, kad Tautų Sąjunga paragintų Lenkiją tą padaryti. Jo kalba buvo užprotokuluota³⁷. P. Hymansas sakė, kad Tautų Sąjungos Taryba tik nustatys laikinąją demarkacijos liniją, o galutinai klausimą turės spręsti Lietuvos ir Lenkijos konferencija. Jis atkreipė dėmesį, kad Lietuvai priklausančios Gardino ir Lydos apskritys yra užimtos Sovietų Rusijos kariuomenės, ir sakė manęs, kad Lenkija dėl šios aplinkybės gali pasinaudoti Lietuvos teritorija tolesniam karui su Sovietų Rusija. Posėdžio pabaigoje Tautų Sąjungos Taryba vienbalsiai priėmė rezoluciją, kurioje kreipėsi į Lietuvos ir Lenkijos Vyriausybes, kad jos sustabdytų karo veiksmus ir priimtų tokias sąlygas:

1) Lietuva, pasilikdama teisę į teritoriją, laikinai sutinka laikytis 1919 m. gruodžio 8 d. linijos ir atitraukti savo kariuomenę, esančią į vakarus nuo jos.

³⁷ 1920 10 15 I sesijos 51 posėdis. *Steigiamojo Seimo darbai*. Kaunas, 1920–1922.

2) Lenkija priima pasiūlymą saugoti tų žemių neutralitetą, pasilikdama savo teritorines teises, jei Lietuva gaus iš Sovietų Rusijos garantijas taip pat laikytis neutraliteto šiose žemėse.

3) Tautų Sąjungos Taryba siūlo Lietuvai ir Lenkijai išrinkti komisiją, kuri vietoje stebėtų tų sąlygų vykdymą.

4) Į komisiją pasiūlyta įtraukti Japonijos ir Ispanijos atstovus³⁸.

A. Voldemaras padėkojo Tautų Sąjungai už intervenciją į Lietuvos ir Lenkijos konfliktą, o ypač pirmininkui L. Bourgeois, ir pridūrė, kad, nors karas atrodė neišvengiamas, dabar jis tvirtai įsitikinęs, jog Lietuvos Vyriausybė padarys viską taikai pasiekti. Jis pareiškė, kad visa lietuvių tauta nori taikos, ir tikino laiką geru ženklu tai, kad pranešėjas P. Hymansas yra atstovas didvyriškos belgų tautos, kuri, susigražinusi nepriklausomybę ir pasirašydama pirmąją tarptautinę sutartį, paskelbė apie savo valstybės neutralitetą.

I. Paderewskis, A. Voldemarą pavadinęs ne savo priešininku, bet draugu, pripažino, kad konflikto jau nebėra. Jis aiškino, kad vienas iš daugelio Tautų Sąjungos uždavinių yra saugoti mažas tautas nuo didelių tautų agresyvumo. Jo teigimu, lenkų tauta yra per daug maža, kad ją galima būtų priskirti prie didelių tautų, bet per daug didelė, kad ją būtų galima laikyti maža tauta. I. Paderewskis apgailestavo dėl Lenkijos konflikto su „seserimi“ Lietuva ir pabrėžė, kad Lenkija nori ne tik išvengti karo, bet ir parodyti gerą pavyzdį kitoms šalims, todėl kreipėsi į Tautų Sąjungą, o ši sutiko tarpininkauti ir priėmė greitą ir teisingą sprendimą. I. Paderewskis pažadėjo, kad Lenkijos Vyriausybė laikysis Tautų Sąjungos nutarimo, ir ištiesęs ranką Lietuvos atstovui palinkėjo „tvirto, nuolatinio draugingumo“³⁹.

Ši rezoliucija buvo nusiųsta abiem konfliktuojančioms šalims ir šios rezoliuciją ratifikavo. P. Klimas atsiminimuose rašė, kad P. Hymansas tuo metu nesiorientavo, koks yra Lietuvos ir Lenkijos santykių rezginys, todėl jo raporte buvo daug neaiškumų ir netikslumų

³⁸ Lietuvių lenkų klausimas Tautų Sąjungoje. *Lietuva*. 1920-10-03, Nr. 14, p. 2.

³⁹ *Ten pat*.

dėl demarkacijos linijų ir sienų. Jis tvirtino, kad A. Voldemaras tų netikslumų neatitaisė ir „gal net pats kiek pripainiojo“, tačiau nepateikė jokių detalių⁴⁰.

Tuo pačiu metu – 1920 m. rugsėjo 16–18 d. Kalvarijoje vyko Lietuvos ir Lenkijos derybos, deja, jos buvo nevaisingos. Rugsėjo 21 d. Lietuvos užsienio reikalų ministras J. Purickis nusiuntė Lenkijos užsienio reikalų ministrui E. Sapiehai notą, kurioje rašė, kad, nevaisingai pasibaigus Lietuvos ir Lenkijos deryboms Kalvarijoje, Lietuvos Vyriausybė sutinka perduoti Lietuvos ir Lenkijos ginčą spręsti Tautų Sąjungai. Be to, įgalioja prof. A. Voldemarą atstovauti Lietuvos interesams ir veikti Lietuvos Vyriausybės vardu⁴¹. Į šią notą Lenkijos užsienio reikalų ministras rugsėjo 22 d. atsakė nota, kurioje apkaltino Lietuvą Lenkijai priklausančių teritorijų okupavimu, Tautų Sąjungos nutarimų nevykdymu ir pareiškė, kad Lenkijos kariuomenė pasilieka laisvas rankas⁴².

Lenkija nesilaikė savo pažadų – rugsėjo 22 d. jos kariuomenė netikėtai atakavo Lietuvos kariuomenę Suvalkijoje, pralaužė frontą ir paėmė į nelaisvę apie 1700 Lietuvos kareivių⁴³. Šis puolimas, įvykdytas iš karto vos tik priėmus Tautų Sąjungos nutarimą, buvo didelis smūgis Tautų Sąjungai ir pademonstravo, kad Lenkija, būdama Tautų Sąjungos narė, nevykdo jos nutarimų. P. Klimas rašė, kad Lietuvos delegatas prie Tautų Sąjungos A. Voldemaras, pranešdamas apie Lenkijos kariuomenės puolimus visame demarkacijos linijos ruože, kėlė klausimą, ar Lenkijos Vyriausybė nesupranta tikrosios Tautų Sąjungos priimtos rezoliucijos prasmės, ar ji sąmoningai ją iškraip⁴⁴.

Rugsėjo 25 d. A. Voldemaras atsiuntė Vyriausybei telegramą, vėliau ji buvo paskelbta laikraštyje „Lietuva“. Telegramoje nurodo-

⁴⁰ Klimas, P. *Iš mano atsiminimų*, p. 260.

⁴¹ Notos dėl Lietuvių Lenkų santykių. Lietuviai nori Lietuvių Lenkų klausimą taikiai išspręsti. *Lietuva*. 1920 09 26, Nr. 208, p. 1.

⁴² Notos dėl Lietuvių Lenkų santykių. Lenkai skelbia karą Lietuvai. *Lietuva*. 1920 09 26, Nr. 208, p. 1.

⁴³ Vilkelis, G. *Lietuvos ir Lenkijos santykiai Tautų Sąjungoje*, p. 68.

⁴⁴ Klimas, P. *Iš mano atsiminimų*, p. 263.

ma, kad Tautų Sąjungos nariai džiaugiasi, jog Lietuva priėmė Tautų Sąjungos tarpininkavimo pasiūlymą, ir nori kuo skubiau sudaryti Kontrolės komisiją. Tai, kad Lenkijos kariuomenė puolė Lietuvos kariuomenę, sukėlė Tautų Sąjungos nepasitenkinimą ir net pasipiktinimą, nes Lenkija sulaužė Tautų Sąjungos nutarimus. A. Voldemaras rašė, kad Tautų Sąjunga rengia kolektyvinę notą Lenkijai⁴⁵.

Tą pačią dieną Tautų Sąjungos pirmininkas L. Burgeois nusiuntė Lenkijos Vyriausybei notą, kurioje pareiškė nusistebėjimą lenkų elgesiu, reikalavo duoti lietuviams laiko įvykdyti Tautų Sąjungos nutarimus ir aiškino, kad pačios Lenkijos interesus yra išlaikyti draugiškus santykius su Lietuva⁴⁶. Lenkijos atstovas I. Paderewskis paaiškino, kad jo šalis griebėsi karo veiksmų, siekdama apsaugoti nuo bolševikų atakų, ir pasiūlė Lietuvai pratęsti derybas Suvalkuose.

1920 m. rugsėjo 30 d. prasidėjo Lietuvos ir Lenkijos derybos Suvalkuose. Lietuva šiuo atveju padarė didelę nuolaidą, nes Lenkija nesilaikė savo įsipareigojimų ir sustiprino karo veiksmus prieš Lietuvos kariuomenę, jie tęsėsi beveik visą derybų laikotarpį. 1920 m. rugsėjo 30 d. Tautų Sąjungos Tarybos pirmininkas L. Bourgeois pasikvietė A. Voldemarą su I. Paderewskiu ir paklausė, ar abi šalys ir toliau pageidauja Tautų Sąjungos tarpininkavimo. Abu atstovai atsakė teigiamai⁴⁷. Posėdyje buvo nutarta į Lenkijos ir Lietuvos karo veiksmų zoną pasiųsti Tautų Sąjungos Kontrolės komisiją, kuri turėjo prižiūrėti Tautų Sąjungos nutarimų vykdymą.

Suvalkų derybos vyko sunkiai. Jas išgelbėjo spalio 4 d. į Suvalkus atvykusi Tautų Sąjungos Kontrolės komisija ir pareikalavusi tuoj pat sustabdyti karo veiksmus. Lenkijos delegacija šį kartą sutiko tai padaryti. Užsienio reikalų viceministras P. Klimas dar spalio 5 d. pra-

⁴⁵ Paskutinės politikos valandos. Lietuvių lenkų klausimas Tautų Sąjungoje. *Lietuva*. 1920 09 30, Nr. 211, p. 1.

⁴⁶ Klimas, P. *Iš mano atsiminimų*, p. 263.

⁴⁷ Vilkelis, G. *Lietuvos ir Lenkijos santykiai Tautų Sąjungoje*, p. 69; Klimas, P. *Iš mano atsiminimų*, p. 267.

nešė Lietuvos delegacijai, kad dalis Lenkijos kariuomenės pasiskelbs maištininkais ir užims Vilnių, o vėliau nuvers ir „Kauno valdžią“⁴⁸. Ši informacija buvo panaudota derybose, bet nesustabdė Lenkijos kariuomenės.

Spalio 4 d. Lietuvos atstovas A. Voldemaras Tautų Sąjungos Tarybos pirmininkui įteikė protestą prieš Lenkiją, kuri buvo sustabdžiusi karo veiksmus tik dviem valandoms, nors buvo žadėjusi apskritai vengti susidūrimų su Lietuvos kariuomene⁴⁹. Lietuvos atstovas pasakė, kad Lenkija vykdo savo planus užimti Vilnių. Spalio 7 d. Suvalkuose buvo pasirašyta sutartis, nustačiusi naują demarkacijos liniją, tačiau, dar neįsigaliojusi, sutartis buvo sulaužyta. Tik pasirašius Suvalkų sutartį Lietuvos delegacija sužinojo, kad Lenkijos kariuomenė pradėjo naują akciją Lydos–Vilniaus kryptimi. Lietuvos delegacija Tautų Sąjungos Kontrolės komisijai įteikė protestą prieš Lenkijos kariuomenės veiksmus. Bandydama sukliudyti Lenkijos planams, spalio 8 d. ši komisija išvyko į Vilnių, tačiau tai nepadėjo – spalio 9 d. L. Żeligowskio kariuomenė, apsimitusi maištininkais, okupavo Vilnių⁵⁰.

A. Voldemaro perspėjimas pasitvirtino – spalio 8 d. jis gavo telegramą iš Lietuvos užsienio reikalų ministerijos, kad lenkai sumanė „bermontiadą“, norėdami atskirti vieną kariuomenės dalį ir, pavadinę ją iš lietuvių sudaryta kariuomene, užimti Vilnių. Lietuvos atstovas tą pačią dieną Tautų Sąjungos pirmininkui nusiuntė notą, kurioje informavo, kad Lenkija sulaužė visus savo pažadus, ir nurodė, kad tai ne tik juridinis dalykas, bet ir humanizmo klausimas. A. Voldemaras perspėjo, kad lenkams užėmus Vilnių prasidės žydų žudynės ir kils badas, nes tik Lietuva gali išmaitinti Vilnių. Notos pabaigoje Lietuvos atstovas prašė pareikalauti iš Lenkijos Vyriausybės pasiaiškinimo

⁴⁸ Skirius, J. *Lietuvių visuomenininkas ir diplomatas Bronius Kazys Balutis*. Vilnius, 2001, p. 195–196.

⁴⁹ Politikos žinios. Lietuvos atstovo protestas Tautų Sąjungoje. *Laisvė*. 1920 10 06, Nr. 236, p. 2.

⁵⁰ Łossowski, P. *Stosunki polsko–litewski w latach 1918–1920*. Warszawa, 1966, p. 288.

ir pažado, kad kaltininkas bus nubaustas⁵¹. P. Klimas atsiminimuose rašė, kad A. Voldemaras Paryžiuje dieną naktį bombardavo Tautų Sąjungos pirmininką L. Burgeois dėl neregėtos lenkų klastos ir veidmainystės. Jo tvirtinimu, nuolatinis lenkų priekaištavimas, kad lietuviai dangsto rusų kariuomenę, neteko prasmės spalio 5 d. Lenkijai ir Rusijai pasirašius sutartį dėl paliaubų⁵².

Spalio 9 d. A. Voldemaras Tautų Sąjungos Tarybos pirmininką supažindino su atvykusiu Lietuvos užsienio reikalų ministru J. Purickiu. Savo atsiminimuose J. Purickis rašė, kad pasikalbėjimas su L. Burgeois sukosi apie lenkų iškeltą Lietuvai tariamo neutraliteto laužymo bylą ir didesnio įspūdžio jam nepaliko⁵³.

Spalio 9 d. vakare A. Voldemaras išvažiavo iš Paryžiaus, o spalio 10 d. jau Berlyne telegrafu gavo iš Tautų Sąjungos Lenkijos generalinio štabo pranešimą, kad sukilęs generolas L. Żeligowski užėmė Vilnių. Iš Berlyno jis išsiuntė skubią telegramą, prašydamas palyginti jo spalio 8 d. notą su spalio 9–10 d. Lenkijos generalinio štabo pranešimu, ir paragino griežtai reaguoti į tokį Tautų Sąjungos narės Lenkijos elgesį⁵⁴.

1920 m. spalio 12 d. Lietuva Tautų Sąjungai išsiuntė prašymą, kad ją priimtų šios organizacijos nare. Sutikdama su Tautų Sąjungos pasiūlymu Lietuva tikėjosi, kad bus priimta į Tautų Sąjungą ir pripažinta *de jure*. Tokių vilčių suteikė ir Tautų Sąjungos generalinis sekretorius E. Drummondas, pranešęs Lietuvos užsienio reikalų ministerijai, kad lapkričio 15 d. Ženevoje bus svarstomas Lietuvos priėmimo į Tautų Sąjungą klausimas. Jis prašė atsiųsti nepriklausomybės paskelbimo ir kitų valstybių pripažinimo *de jure* ar *de facto* dokumentų kopijų⁵⁵.

⁵¹ 1920 10 15 I sesijos 51 posėdis. *Steigiamojo Seimo darbai*. Kaunas, 1920–1922.

⁵² Klimas, P. *Iš mano atsiminimų*, p. 271.

⁵³ Dr. Juozas Purickis-Vygandas. Iš Vilniaus pagrobimo laikų. Vilniaus klausimas 1918–1922 liudininkų akimis, p. 45.

⁵⁴ 1920 10 15 I sesijos 51 posėdis. *Steigiamojo Seimo darbai*. Kaunas, 1920–1922; Lietuva Tautų Sąjungoj. *Laisvė*. 1920 10 17, Nr. 215, p. 2.

⁵⁵ Lietuvos klausimo sprendimas. *Lietuvos ūkininkas*, 1920 10 24–30, Nr. 41, p. 6.

Spalio 15 d. A. Voldemaras informavo Steigiamąjį Seimą, kad spalio 20 d. Briuselyje vyks Tautų Sąjungos posėdis, kuriame bus svarstomas Lenkijos klausimas. Jo aiškinimu, Lenkijos Vyriausybė negalės aiškintis, kad Vilnių užėmęs generolas jos neklauso, nes „tame neklausyme yra daug baltų siūlų“⁵⁶. Lietuvos atstovas Tautų Sąjungoje pareiškė, kad sukilęs generolas išbrauktas iš Lenkijos kariuomenės, tačiau padavė atsistatydinimo pareiškimą. Sukilimą A. Voldemaras pavadino komedija, į kurią Tautų Sąjunga turės reaguoti, tačiau taip pat atkreipė dėmesį, kad griežčiausių priemonių Lenkijai ji negalės taikyti, nes oficialiai Lenkija karo nepaskelbė. Vis dėlto A. Voldemaras neabejojo, kad Tautų Sąjunga privers Lenkiją likviduoti Vilniaus avantiūrą.

„Lietuvos ūkininkas“ rašė, kad spalio 17 d. A. Voldemaras išvyko į Briuselį⁵⁷. Užsienio reikalų viceministras P. Klimas siuntė jam telegramas, informuodamas apie L. Želigowskio puolimo pavojų Lietuvai. Spalio 21 d. A. Voldemaras pranešė Užsienio reikalų ministerijai, kad Tautų Sąjunga gali pasiūlyti Lietuvos ir Lenkijos konfliktą spręsti plebiscitu. P. Klimas apie tai pranešė į Londoną užsienio reikalų ministrui J. Purickiui ir pridūrė, kad Lietuvos Vyriausybė sutikimo dar nėra davusi⁵⁸.

Lietuvos ir Lenkijos ginčas Tautų Sąjungoje buvo pradėtas svarstyti 1920 m. spalio 25 d. ir buvo nagrinėjamas tris dienas⁵⁹. Posėdžiams pirmininkavo Belgijos užsienio reikalų ministras P. Hymansas, Lietuvai atstovavo prof. A. Voldemaras, Lenkijai – Simonas Aszkenazy. Spalio 26 d. A. Voldemaras įteikė Tautų Sąjungos Tarybos pirmininkui notą, kurioje pabrėžė, kad Lenkijos Vyriausybė ir karinė vadovybė nuolat bendradarbiauja su L. Želigowskiu, ir pateikė faktų apie

⁵⁶ 1920 10 15 I sesijos 51 posėdis. *Steigiamojo Seimo darbai*. Kaunas, 1920–1922.

⁵⁷ Lietuvos klausimo sprendimas. *Lietuvos ūkininkas*, 1920 10 24–30, Nr. 41, p. 6.

⁵⁸ Vilkelis, G. *Lietuvos ir Lenkijos santykiai Tautų Sąjungoje*, p. 78.

⁵⁹ Lenkų siekimai ir Tautų Sąjungos nusprendimas. *Ūkininkas*. 1920 11 7–13, Nr. 43, p. 2.

kareivius bei ginkluotę, gabenamus iš Varšuvos į Vilnių, taip pat pridėjo Lietuvos kariuomenės paimtų lenkų belaisvių liudijimų apie įsakymą veržtis gilyn į Lietuvą. Lietuvos delegatas konstatavo, kad L. Želigowskis vykdo Lenkijos Vyriausybės planus okupuoti visą Lietuvą ir vėliau inscenizuoti jos savanorišką prisijungimą prie Lenkijos. A. Voldemaro teigimu, šis klastingas karas yra pavojingesnis Lietuvai už atvirą karą, nes Lenkija to griebėsi norėdama išvengti Tautų Sąjungos sankcijų. Jis prašė skubiai sušaukti Tautų Sąjungos plenumą, kad šis apsvarstytų sankcijų pritaikymą Lenkijai pagal 16-ąjį straipsnį⁶⁰. Spalio 27 d. posėdyje pirmasis kalbėjo A. Voldemaras, jis pateikė dokumentų, įrodančių, kad Lenkijos Vyriausybė padėjo L. Želigowskiui organizuoti Vilniaus užgrobimą, ir pareikalavo, kad Tautų Sąjunga pritaikytų savo įstatų 16-ąjį paragrafą, numatantį ekonominę ir finansinę blokadą panašiais atvejais. Šis straipsnis turėjo būti pritaikytas, jei L. Želigowskis būtų atsisakęs evakuoti savo kariuomenę ir atiduoti Vilnių Lietuvos Vyriausybei. P. Klimas rašė, kad reikalavimas Lenkijai pritaikyti sankcijas net nebuvo svarstomas. Tautų Sąjungos Tarybos nariai klausinėjo, ar tikrai Lenkijos Vyriausybė tiekia „karinę medžiagą“ L. Želigowskiui, ar Lenkija gins tą generolą ir panašiai⁶¹.

Lenkijos atstovas S. Aszkenazy aiškino, kad L. Želigowskis tokią akciją padarė dėl netinkamo „Kauno valdžios“ elgesio su Vilniaus gyventojais ir sutarčių su vokiečiais bei bolševikais. Jo teigimu, Lenkijos Vyriausybė skiria generolą L. Želigovskį, nepaklausiusį savo valdžios ir todėl vertą pasmerkimo, nuo „Želigovskio Lietuvos piliečio, kuriam užjaučia visa lenkų tauta“⁶². Toliau jis aiškino, kad, Lenkijai ir „Kauno Lietuvai“ sustabdžius karinius veiksmus ir Lenkijai pasirašius paliaubas su Sovietų Rusija, lietuvių ir lenkų konfliktas iš esmės pasikeitė ir yra kitokio pobūdžio, negu buvo tuo metu, kai su juo susipažino Tautų Sąjungos atstovai. Po šio pareiškimo buvo padaryta pertrauka,

⁶⁰ Klimas, P. *Iš mano atsiminimų*, p. 277.

⁶¹ *Ten pat*, p. 279.

⁶² Tautų Sąjungos posėdis spalio 27 d. *Lietuva*. 1920 11 06, Nr. 242, p. 3.

tuomet P. Hymansas pateikė plebiscito pasiūlymą. Lenkijos atstovas su šiuo siūlymu iš principo sutiko, tačiau dėl detalių pareiškė norįs pasitarti su savo Vyriausybe. P. Klimas, nors pats nedalyvavo posėdyje, atsiminimuose rašė, kad A. Voldemaras, „lyg praradęs pirmykštį savo reiklumą“, posėdžio gale paklausė, ar plebiscitas numatomas tik Vilniuje, ar visame krašte. P. Hymansas atsakė, kad visame krašte⁶³.

Spalio 27 d. telegramoje J. Purickiui į Londoną P. Klimas rašė: „Voldemaras praneša, kad Tautų Sąjunga Vilniaus klausimą sutinka rišti plebiscitu, nes būk mūsų valdžia neseniai sutikusi su tuo.“⁶⁴ P. Klimas tvirtino, kad Vyriausybė tokio sutikimo nedavė, ir prašė J. Purickį apie tai informuoti A. Voldemarą. Spalio 28 d. Tautų Sąjungos posėdyje buvo priimtas nutarimas siūlyti Lietuvai ir Lenkijai nesutarimus spręsti plebiscitu. P. Klimas rašė, kad tai buvo pirmas fiasko Tautų Sąjungos istorijoje, nes ji ne tik nenuteisė agresoriaus, bet jam nusileido ir privertė nusileisti lietuvius⁶⁵. Lietuvos atstovas A. Voldemaras, negavęs P. Klimo telegramos (gavęs J. Purickio pritarimą spalio 28 d. P. Klimas išsiuntė A. Voldemarui į Briuselį telegramą, kurioje rašė, kad spręsti Vilniaus klausimą plebiscitu Vyriausybė niekada nesutiko ir nesutinka⁶⁶), plebiscito pasiūlymui neprieštaravo, tačiau dar reikėjo gauti oficialų Vyriausybės pritarimą. Tautų Sąjunga reikalavo atsakyti per 2 dienas, bet Lietuvos atstovas pareikalavo 10 dienų termino⁶⁷. Matyt, A. Voldemaras pareikalavo ilgesnio termino todėl, kad susisiekti su Užsienio reikalų ministerija ir J. Purickiu nebuvo taip paprasta. Tuo metu Lietuva susisiekdavo telegrafu su Tautų Sąjunga per pasiuntinybę Berlyne, be to, užsienio reikalų ministras J. Purickis buvo užsienyje⁶⁸.

⁶³ Klimas, P. *Iš mano atsiminimų*, p. 281.

⁶⁴ 1920 10 27 P. Klimo telegrama J. Purickiui į Londoną. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 92, l. 246

⁶⁵ Klimas, P. *Iš mano atsiminimų*, p. 281.

⁶⁶ Vilkelis, G. *Lietuvos ir Lenkijos santykiai Tautų Sąjungoje*, p. 78.

⁶⁷ Tautų Sąjungos posėdis spalio 27 d. *Lietuva*. 1920 11 06, Nr. 242, p. 3.

⁶⁸ Klimas, P. *Iš mano atsiminimų*, p. 256.

Spalio 30 d. J. Purickis telegramoje P. Klimui rašė, kad Tautų Sąjungos sprendimą reikia priimti, priešingu atveju Lietuva gali netekti Antantės ir Anglijos paramos. Anglai patarė priimti pasiūlymą kuo skubiau, nes per 10 dienų lenkai gali užimti Kauną⁶⁹. Žinios iš Lietuvos buvo grėsmingos: A. Voldemaras iš Užsienio reikalų ministerijos gaudavo pranešimų apie papildomas lenkų kariuomenės dalis, ginkluotę ir amuniciją, vežamas į Vilnių, buvo perspėjimų, kad lenkai ruošiasi pulti Kauną⁷⁰.

Lapkričio 1 d. Lietuvos atstovas Anglijoje grafas Alfredas Tiškevičius, J. Purickio pavestas, Tautų Sąjungos generaliniam sekretoriui E. Drummondui išsiuntė telegramą, kurioje rašė, kad Lietuvos Vyriausybė sutinka su spalio 28 d. Tautų Sąjungos nutarimu, tačiau taip pat pareiškė pageidavimą, kad plebiscitas būtų organizuojamas Seinuose, Punske ir į rytus nuo Curzono (1919 m. gruodžio 8 d.) linijos, bet plebiscitas turėtų būti daromas už linijos, kadangi 1920 m. spalio 7 d. Lenkija pasirašė Suvalkų sutartį ir tuo pripažino, kad teritorija į šiaurę nuo Curzono linijos yra lietuviška, ir pasmerkė generolo L. Želigowskio žygį, kai jo vadovaujama kariuomenė tą liniją peržengė. Telegramoje taip pat buvo atkreiptas dėmesys į nelygiateisę Lietuvos ir Lenkijos padėtį, kadangi Lietuva nėra pripažinta *de jure*⁷¹.

Lapkričio 3 d. telegramoje, dar nežinodamas apie J. Purickio atsakymą, perduotą per A. Tiškevičių, A. Voldemaras patarė, kad ratifikacijos notoje J. Purickis primintų Tautų Sąjungos pareigas, kurios rezervuoja Lietuvos teises anapus Curzono linijos, ir nurodytų, kiek Lietuva gali nusileisti. Taip pat jis prašė leisti kartu su Tautų Sąjungos nutarimo ratifikavimo dokumentais įteikti notą, kurioje nurodys išsamesnius motyvus. A. Voldemaras rašė, kad belgai abejoja, ar Lietu-

⁶⁹ 1920 10 30 J. Purickio telegrama Užsienio reikalų ministerijai. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 92, l. 238.

⁷⁰ Pranešimai iš Vilniaus. LMAB RS, f. 172, b. 706, l. 1.

⁷¹ 1920 11 01 Lietuvos atstovo Londone A. Tiškevičiaus raštas URM viceministriui P. Klimui ir telegramos TS sekretoriui vertimas. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 90, l. 166.

va bus priimta į Tautų Sąjungą. Taip pat jis jautė pareigą pasakyti, kad Lietuvos pozicija Tautų Sąjungoje yra tokia žema todėl, kad Lietuvos valdžia neturi jokios politikos, laiku nedaromi reikalingi žingsniai arba daromi klaidingi. „Jei taip tęsis, prašysiu mane paliuosuoti“, – baigė jis⁷².

A. Voldemaras nebuvo informuotas apie A. Tiškevičiaus notą ir apie ją sužinojo iš P. Chardigny. Lapkričio 5 d. telegramoje jis prašė su Tautų Sąjunga bendrauti tik per jį, nes J. Purickio nurodymu siųsta A. Tiškevičiaus nota padarė blogą įspūdį⁷³. Pasirodo, kad minėtoje notoje Suvalkų sutarties interpretacija prieštaravo jos tekstui, todėl A. Voldemaras prašė suteikti jam įgaliojimus notą pataisyti. Tokie įgaliojimai jam buvo suteikti⁷⁴.

Lapkričio 6 d. nota A. Voldemaras patvirtino Lietuvos sutikimą ir pridėjo, kad vėliau jis pasilieka teisę pateikti pastabų, susijusių su rezoliucijos ratifikavimu. Lenkija atsakė lapkričio 7 d., prašydama plebiscitą įvykdyti kuo paprasčiau ir kuo greičiau⁷⁵.

J. Purickis atsiminimuose minėjo, kad su plebiscito pasiūlymu sutiko A. Voldemaras, o jis, apie tai sužinojęs, bandė A. Voldemarui skambinti telefonu, tačiau Briuselyje jo jau nerado. Užsienio reikalų ministrui paskambinus į Kauną, viceministras P. Klimas atsakė, kad A. Voldemaras viską pranešė „post factum“. J. Purickis rašė, kad jis negalėjo nepriimti plebiscito, kai Lietuvos atstovas jau buvo pareiškęs principinį savo sutikimą⁷⁶. Kaip matome, buvęs užsienio reikalų ministras visą kaltę už plebiscito priėmimą suvertė Lietuvos

⁷² 1920 11 03 A. Voldemaro telegrama J. Purickiui. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 92, l. 229.

⁷³ *Ten pat*, l. 228.

⁷⁴ 1920 11 06 A. Voldemaro telegrama P. Klimui. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 92, l. 225; J. Purickio telegrama A. Voldemarui. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 92, l. 226.

⁷⁵ 1920-12-04 P. Klimo pranešimas iš Ženevos J. Purickiui Nr. 2. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 92, l. 97; Vilkelis, G. *Lietuvos ir Lenkijos santykiai Tautų Sąjungoje*, p. 79; Klimas, P. *Iš mano atsiminimų*, p. 282;

⁷⁶ Dr. Juozas Purickis-Vygandas. Iš Vilniaus pagrobimo laikų. Vilniaus klausimas 1918–1922 liudininkų akimis, p. 74.

atstovui Tautų Sąjungoje A. Voldemarui, nors galutinį atsakymą davė jis pats.

Lapkričio 5 d. Lietuvos Vyriausybės posėdyje, dalyvaujant P. Klimui, buvo parengta instrukcija A. Voldemarui, kurioje numatyta plebiscitą rengti į vakarus nuo trečiosios demarkacinės linijos, neįtraukiant į šią teritoriją Vilniaus⁷⁷. Lietuva turėjo būti pripažinta *de jure*, taip sulyginant abiejų šalių tarptautinį statusą, o lenkų kariuomenė išvesta iš ginčytinos teritorijos. Vyriausybė tikėjosi, kad A. Voldemarui Tautų Sąjungoje pavyks atidėti plebiscitą. Vis dėlto didžiosios valstybės nebuvo pasirengusios priimti Lietuvą į Tautų Sąjungą. 1920 m. lapkričio 5 d. telegramoje užsienio reikalų ministrui J. Purickiui A. Voldemaras rašė, kad L. Bourgeois patarė atšaukti Lietuvos priėmimo į Tautų Sąjungą klausimą iš posėdžio darbotvarkės, nes priėmimo sunku tikėtis, o nepriėmimas pakenks Lietuvai. A. Voldemaras pažadėjo nieko nedaryti be aiškaus nurodymo tuo klausimu⁷⁸.

1920 m. lapkričio 15 d. A. Voldemaras grįžo į Kauną ir apie Lietuvos bylą Tautų Sąjungoje papasakojo „Lietuvos“ laikraščio bendradarbiui. Atsakydamas į klausimą dėl plebiscito teritorijos, jis aiškino, kad teritorija į rytus nuo Curzono linijos apima ir Vilnių, nes visas konfliktas sukasi apie Vilnių. A. Voldemaras sakė, kad jokių sąlygų dėl plebiscito nebuvo galima kelti, nes Tautų Sąjunga reikalavo atsakyti taip arba ne. Į klausimą, ar Tautų Sąjunga negalėtų padaryti itakos, kad Lietuva būtų pripažinta *de jure*, A. Voldemaras atsakė, jog tai kitas klausimas. Jo nuomone, pats faktas, kad valstybei nustatomos sienos, jau yra pripažinimas, nes būtų nonsensas, jei „valstybei būtų nustatomos sienos, o pačios valstybės nebūtų“⁷⁹. Jo teigimu, negalima reikalauti prieš plebiscitą sulyginti kontragentus, nes kiekviena

⁷⁷ 1920 11 05 P. Klimo instrukcija A. Voldemarui. LMAB RS, f. 172, b. 167, l. 4.

⁷⁸ 1920 11 05 A. Voldemaro telegrama užsienio reikalų viceministrui P. Klimui iš Paryžiaus. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 92, l. 228.

⁷⁹ Paskutinės politikos valandos. Grįžta prof. Voldemaras. *Lietuva*. 1920 11 16, Nr. 250, p. 1; Prof. A. Voldemaras apie Vilniaus laimę. *Lietuva*. 1920 11 19, Nr. 253, p. 2.

šalis turi savo plusų ir minusų. Be to, A. Voldemaro teigimu, Tautų Sąjunga, siekdama užtikrinti tvarką ir plebiscito organizavimo sąlygas, rezervavo sau teisę nustatyti plebiscito zonas ir klausimą, kokios valstybės kariuomenė bus pasiūsta į šią teritoriją. Jis neabejojo, kad plebiscitas bus naudingas Lietuvai, jei bus sudarytos sąlygos, kurios leis žmonėms laisvai balsuoti. A. Voldemaro nuomone, lenkų spauda nervinasi, nes nesitiki, jog plebiscitą laimės Lenkija, todėl ji reikalauja atviro balsavimo, kad galėtų įbauginti žmones. Jis buvo įsitikinęs, kad Vilnius be Lietuvos yra „ekonominis nonsensas“ ir vilniečiams visiškai nenaudinga jungtis prie Varšuvos. Jam atrodė, kad Vilniaus krašto žmonėms įkyrėjo lenkų plėšimai ir rekvizicijos, o Lietuvos Vyriausybė, valdydama Vilnių, rekvizicijų nedarė, davė duonos ir užtikrino tvarką, todėl miesto gyventojų simpatijos bus Lietuvos pusėje.

A. Smetona buvo kitokios nuomonės. 1920 m. lapkričio 5 d. straipsnyje „Žmonių atsiklausimas – plebiscitas“ jis rašė, kad nelygiavertė Lietuvos ir Lenkijos padėtis vers žmones rinktis tarptautiniu mastu pripažintą Lenkiją, o ne Lietuvą, kuri neaišku, ar bus pripažinta, ar atiteks Rusijai arba Vokietijai⁸⁰. Jis nuogaštavo, kad Lietuva gali netekti Vilniaus ir pietinės dalies, o tuomet ir savo nepriklausomybės. A. Smetonos žodžiais, neatsargu buvo ginčytinų žemių klausimu taip toli nueiti, o dar neatsargiau būtų toliau jį ta pačia kryptimi tęsti.

Lietuvoje kilo pasipiktinimas dėl plebiscito priėmimo. P. Klimas rašė, kad „nerimastavo ir ginčijosi Steigiamojo Seimo nariai, raukėsi ir gąštavo Griniaus kabinetas su Purickiu, užsienio reikalų ministru, triukšmavo jaunimas ir spauda“⁸¹. A. Voldemaras buvo kaltinamas, kad be Vyriausybės žinios priėmė Tautų Sąjungos pasiūlymą. Grįžęs iš užsienio Steigiamojo Seimo delegacijos narys M. Sleževičius, duodamas interviu „Lietuvos“ žurnalistui, pareiškė, kad Lietuvos atstovo prie Tautų Sąjungos A. Voldemaro sutikimas daryti plebiscitą

⁸⁰ Lėnas [Antanas Smetona]. Žmonių atsiklausimas – plebiscitas. *Tauta*. 1920 11 05, Nr. 55, p. 1.

⁸¹ Klimas, P. *Iš mano atsiminimų*, p. 283.

Lietuvos rytinėse žemėse, okupuotose L. Želigowskio, yra skaudus smūgis Lietuvai, ir paneigė informaciją, kad šį sutikimą davė Lietuvos Vyriausybė ar Seimo delegacija⁸². Vis dėlto pirmiau pateikti faktai ir archyviniai dokumentai rodo, kad A. Voldemaras, laiku negavęs P. Klimo telegramos, tik neprieštaravo plebiscito siūlymui, o galutinį sprendimą priėmė užsienio reikalų ministras J. Purickis, manydamas, kad nepriėmusi siūlymo Lietuva gali netekti Antantės ir Anglijos paramos.

4. A. Voldemaro taktika derybose dėl plebiscito

Priėmusi Tautų Sąjungos pasiūlymą dėl plebiscito, Užsienio reikalų ministerija tuoj pat informavo visuomenę apie Lietuvos keliamas sąlygas. Lapkričio 5 d. laikraštyje „Lietuva“ užsienio reikalų viceministras P. Klimas patvirtino, kad Lietuva priėmė Tautų Sąjungos pasiūlymą ir pareiškė, jog plebiscitas bus teisingas tik tada, kai iš okupuotų sričių bus atitraukta Lenkijos kariuomenė ir atlyginti jos padaryti nuostoliai. Plebiscitas, Užsienio reikalų ministerijos nuomone, negali būti daromas Lietuvos sostinėje Vilniuje. Be to, Lietuva turi būti pripažinta *de jure*⁸³.

1920 m. lapkričio 15 d. Ženevoje prasidėjo visuotinis Tautų Sąjungos narių susirinkimas, į jį vėl buvo pasiūstas A. Voldemaras ir Seimo Ūkininkų sąjungos frakcijos atstovas Valdemaras Vytautas Čarnickis. Beje, A. Voldemaras tik lapkričio 15 d. grįžo į Kauną, todėl tą dieną Ženevoje vykusiame Tautų Sąjungos posėdyje Lietuvos ir Lenkijos klausimas nebuvo svarstytas⁸⁴.

Lapkričio 17 d. Lietuvos socialistų liaudininkų demokratų partijos ir Lietuvos valstiečių sąjungos frakcijos bloko posėdžio protokole rašoma, kad Seimo Užsienio reikalų komisija norėjo, kad į Ženevą

⁸² Iš pasikalbėjimo su St. Seimo nariais. *Lietuva*. 1920 11 21, Nr. 255, p. 2.

⁸³ Dienos klausimu. *Lietuva*. 1920 11 05, Nr. 241, p. 1.

⁸⁴ Politikos žinios. Dėl Lietuvos klausimo Tautų Sąjungos taryboje. *Laisvė*. 1920 11 18, Nr. 240, p. 2.

vyktų šešių asmenų delegacija, tačiau A. Voldemaras griežtai tam paprieštaravo, aiškindamas, kad jam patarėjų nereikia⁸⁵. Tą patvirtino lapkričio 16 d. krikščionių demokratų laikraštis „Laisvė“. Jame buvo rašoma, kad Tautų Sąjungos posėdyje bus svarstoma Lietuvos ir Lenkijos byla, taip pat Lietuvos, Latvijos ir Estijos priėmimas į Tautų Sąjungą, todėl į Ženevą Lietuva siunčia delegaciją, kurios pirmininkas yra prof. A. Voldemaras, o nariai – užsienio reikalų viceministras P. Klimas, ministras be portfelio žydų reikalams Maksas Soloveičikas, Lietuvos atstovas Prancūzijoje Oskaras Milašius, Lietuvos atstovas Šveicarijoje Vaclovas Sidzikauskas ir Seimo narys V. Čarneckis⁸⁶. Laikraštis skelbė, kad V. Čarneckis jau išvažiavo į Ženevą, o kiti nariai išvyks po kelių dienų. Vadinas, A. Voldemaras pasiekė, kad delegacija būtų sumažinta iki 2 narių – jo ir V. Čarneckio, kuris jau buvo išvažiavęs į Ženevą. A. Voldemaras buvo ne kartą viešai kritikavęs užsienį siunčiamas gausias Steigiamojo Seimo delegacijas.

Lapkričio 18 d. užsienio reikalų ministras J. Purickis kartu su Seimo Užsienio reikalų komisija parengė delegacijai Ženevoje instrukciją, kurioje buvo numatyta teritorija ir sąlygos, būtinos plebiscitui vykdyti⁸⁷. Instrukcijoje nurodyta, kad teritorija, kurioje daromas plebiscitas, apima ne tik plotą, pripažintą Lietuvai liepos 12 d. sutartimi su Sovietų Rusija, bet ir Slonimo žemę (Gardino srityje), Dysnos ir Vileikos apskritis rytuose bei pietuose ir vakarus nuo gruodžio 8 d. linijos teritoriją Vižainis–Punskas–Seinai ir rytinę Augustavo apskrities dalį bei Gardino gubernijos dalį. Plebiscitas nedaromas neabejotinai lietuviškose srityse, visų pirma į šiaurę nuo Švenčionių ir Varėnos apylinkėje. Į vakarus plebiscito plotas apima ginčijamas vietas, kurio-

⁸⁵ 1920 11 17 Steigiamojo Seimo LSLDP ir LVS frakcijų bloko protokolas. LMAB RS, f. 199-22, l. 103–104.

⁸⁶ Politikos žinios. Lietuvos byla Tautų Sąjungoje. *Laisvė*. 1920 11 16, Nr. 238, p. 2; Politikos žinios. Voldemaras grįžta Kaunan. *Laisvė*. 1920 11 17, Nr. 239, p. 2.

⁸⁷ 1920 11 18 J. Purickio instrukcija A. Voldemarui. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 90, l. 9; 1920 11 17 Steigiamojo Seimo LSLDP ir LVS frakcijų bloko protokolas. LMAB RS, f. 199-22, l. 103.

se nebuvo Steigiamojo Seimo rinkimų. Praplėsti plebiscito teritoriją į baltarusiškas žemes pasiūlė į Kauną atvykusi baltarusių delegacija, už tai pažadėjusi plebiscito teritorijoje gyvenusių baltarusių paramą Lietuvai, o lapkričio 11 d. Lietuvos Vyriausybė pasirašė sutartį su Vlado Lastouskio vadovaujama Gudų Liaudies Respublikos Vyriausybe⁸⁸. Taip pat numatyta balsavimą organizuoti suskirsčius teritoriją į keturias zonas. Balsavimas turėjo būti slaptas, iš teritorijos, kurioje turėjo vykti plebiscitas, reikėjo išvesti lenkų kariuomenę, o tvarką turėjo prižiūrėti neutralios šalies kariuomenė. Dar viena būtina sąlyga – prieš plebiscitą ginčytinoje teritorijoje suorganizuoti rinkimus į vietos savivaldybes⁸⁹. Instrukcijoje nebuvo užsiimta apie tai, kad plebiscito negalima vykdyti Vilniaus mieste. Šią instrukciją A. Voldemaras turbūt gavo išvykdamas į Ženevą, nes lapkričio 19 d. J. Purickis jau siuntė jam telegramą su instrukcijos pakeitimais: „Instrukcijos pirmas punktą pakeičiamas taip: plebiscitas nedaromas Vilniaus sostinės srity, o tai yra visoj trečioj zonoj. Motyvai, kad lietuvių tauta negali rizikuoti savo sostine dėl laikino žmonių apkavilino. Be to, Rusija mūsų sutikimą galės išnaudoti prieš mus. Kai toks siūlymas nepraeis, pareikškite savo nepasitenkinimą arba protestą ir skaitykite Sąjungos nutarimą kaip priverstą.“⁹⁰

Iš paskutinės formuluotės galima numanyti, kad instrukcija buvo pakeista iš anksto tikintis, kad toks siūlymas nebus priimtas. Istorikė Vilma Bukaitė rašė, kad greičiausiai užsienio reikalų ministras J. Purickis iš pradžių įtikino Ministrų kabinetą sutikti, kad plebiscitas būtų rengiamas Vilniuje, tačiau kitą dieną, galbūt įkalbėtas P. Klimo, sprendimą pakeitė⁹¹. Gintautas Vilkelis nurodė, kad sprendimo pakeitimą lėmė padėtis lietuvių ir lenkų fronte: L. Želigowskio kariuome-

⁸⁸ 1920 11 17 Steigiamojo Seimo LSLDP ir LVS frakcijų bloko protokolas. LMAB RS, f. 199-22, l. 103; Vilkelis, G. *Lietuvos ir Lenkijos santykiai Tautų sąjungoje*, p. 80.

⁸⁹ 1920 11 18 J. Purickio instrukcija A. Voldemarui. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 90, l. 9.

⁹⁰ 1920 11 19 J. Purickio telegrama A. Voldemarui. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 90, l. 8.

⁹¹ Bukaitė, V. *Nepriklausomybės akto signataras Petras Klimas*. Vilnius, 2016, p. 176.

nė veržėsi į Lietuvos gilumą, tačiau lapkričio 19 d. prasidėjo Lietuvos kariuomenės kontrpuolimas ir L. Želigowskio kariuomenė buvo priversta atsitraukti⁹².

Ta pačią lapkričio 19 d. užsienio reikalų viceministras P. Klimas išsiuntė A. Voldemarui 2 telegramas. Pirmoje jis rašė, kad memorialo tekstą, visus priedus (sutartis, pripažinimą, originalius tekstus ir visą kitą medžiagą) turi V. Čarneckis. Antroje P. Klimas nurodė, kad ministerija turi daugybę naujų pareiškimų su tūkstančiais Seinų, Punsko ir kitų vietovių, esančių anapus Curzono linijos, gyventojų parašų, ir siūlė atsiųsti, jei reikės⁹³.

1920 m. lapkričio 20 d. Tautų Sąjungos Taryba kreipėsi į Lietuvos ir Lenkijos Vyriausybės, kviesdama susitarti dėl ploto, kuriame bus rengiamas plebiscitas, nustatymo⁹⁴. Gruodžio 4 d. raporte užsienio reikalų ministrui P. Klimas rašė, kad lapkričio 23 d. Lietuvos delegacijos pirmininkas A. Voldemaras savo notoje, adresuotoje Tautų Sąjungos Tarybos pirmininkui L. Burgeois, atkreipė dėmesį į Vilniaus lietuviškumą ir neteisėtas lenkų pretenzijas į tą Lietuvos sostinę, bet nepaminėjo, kad Lietuva nesutinka su plebiscitu Vilniuje. Taip pat A. Voldemaras nenurodė plebiscito zonų, nieko neminėjo dėl Slonimo žemės, Seinų, Punsko, Dysnos ir Vileikos apskričių. P. Klimas rašė: „Voldemaras išrado net visai nereikalingą mūsų Kaune paruoštą memorialą tuo reikalu ir visai jį užmetė. Todėl ir jo pasirodymas pavėlintas.“⁹⁵

Atsiminimuose P. Klimas detaliau apibūdino lapkričio 23 d. notos turinį. A. Voldemaras joje dėstė, kad Vilniaus lietuviškumą liudija Lietuvos istorija, todėl jis yra neginčijamas, nei lietuvių tauta,

⁹² Vilkelis, G. *Lietuvos ir Lenkijos santykiai Tautų Sąjungoje*, p. 81.

⁹³ 1920 11 19 P. Klimo telegrama A. Voldemarui. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 90, l. 4; *Ten pat*, l. 3.

⁹⁴ Paskutinės politikos valandos. Pataria lietuviams ir lenkams susitarti. *Lietuva*. 1920-11-27, Nr. 260, p. 1.

⁹⁵ 1920 12 04 P. Klimo raportas J. Purickiui iš Ženevos Nr. 2. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 92, l. 97.

nei Lietuvos Vyriausybė neabejoja „dėl jų neatimamų teisių į senąją krašto sostinę“⁹⁶. Jis pareiškė, kad plebiscito priėmimas nereiškia, kad Lietuva pripažįsta lenkų pretenzijų teisėtumą. Toliau notoje jis dėstė, kad, priimdama Tautų Sąjungos rezoliuciją, Lietuvos Vyriausybė ją interpretuoja taip, kaip ji pati apsibrėžė, t. y. kad plebiscito zona turi apimti tik etniniu atžvilgiu ginčijamą teritoriją. Be to, notoje rašoma, kad Lietuvos Vyriausybė negalės pripažinti plebiscito rezultatų, jei nebus užtikrinta balsavimo laisvė. Taip pat A. Voldemaras nurodė spalio 28 d. rezoliucijos priėmimo juridines pasekmes – priimdama šią rezoliuciją Tautų Sąjunga, o kartu ir visos jai priklausančios valstybės pripažino *de jure* Lietuvos nepriklausomybę. Jis paaiškino, kad, jeigu Tautų Sąjunga imasi nustatyti galutines sienas tarp Lenkijos ir Lietuvos, vadinasi, pripažįsta Lietuvos valstybę. Jeigu ji mano, kad Lietuvos valstybė yra laikina, tai tuomet ir sienos yra laikinos, bet tada Tautų Sąjunga turi atsisakyti spalio 28 d. rezoliucijos ir grįžti prie rugsėjo 20 d. rezoliucijos, kurioje buvo numatyta nustatyti demarkacijos liniją. Taip pat jis priminė, kad Versalio sutartyje parašyta, jog galutines Lenkijos sienas nustatys didžiosios valstybės ir jų sąjungininkės, todėl apsiėmusi nustatyti šias sienas Tautų Sąjunga dabar vykdo didžiųjų valstybių teisę. P. Klimas rašė, kad šia nota A. Voldemaras „iš pamatų griovė visą Tautų Sąjungos Tarybos pastatą“⁹⁷. Kaip matome, P. Klimas kritiškai vertino A. Voldemaro notą 1920 m. pabaigoje raporte J. Purickiui ir labai palankiai apie ją atsiliepė atsiminimuose, rašytuose 1957–1962 metais. Panašu, kad praėjus daugiau kaip 40 metų P. Klimas kitaip vertino A. Voldemaro pastangas ginti Lietuvos interesus Tautų Sąjungoje.

Akivaizdu, kad A. Voldemaro ir J. Purickio nuomonės dėl taktikos Tautų Sąjungoje nesutapo. Notoje A. Voldemaras griežtai nepareiškė, kad Lietuva nenori plebiscito Vilniuje, ir nieko nepasakė apie zonas ir Lietuvos pretenzijas į baltarusiškas žemes.

⁹⁶ Klimas, P. *Iš mano atsiminimų*, p. 283–284.

⁹⁷ *Ten pat*, p. 283.

Lapkričio 23 d. Lietuva gavo Tautų Sąjungos sekretoriaus parengtą memorandumą dėl Lietuvos priėmimo į Tautų Sąjungą. Lapkričio pabaigoje atvykęs į Briuselį, P. Klimas Tautų Sąjungos sekretoriats peržiūrėjo Lietuvos ir Lenkijos bylos dokumentus ir raporte J. Purickiui pareiškė, kad memorandumas buvo rašytas be A. Voldemaro įtakos ir pagalbos, nes jame buvo nemažai klaidų ir netikslumų. Jis rašė: „<...> jeigu Voldemaras nebūtų tenkinęsis išimtinai formaliais žygiais ir būtų užmezgęs darbo santykius su sekretoriatu ir tais asmenimis, kurie memorialą dirbo, tas memorialas būtų išėjęs daug tikslesnis ir teisingiau bei plačiau mūsų reikalą būtų nušvietęs. Gi post factum Voldemaras savo notoje (11 27) turėjo tiktai ištaisyti memorialo klaidas.“⁹⁸

A. Voldemaras manė, kad nereikia skubėti Tautų Sąjungai pristatyti plebiscito projekto, ir siūlė palaukti, kol savo projektą pristatys Lenkija. Lapkričio 26 d. telegramoje J. Purickiui jis nurodė, kad „projekto pristatymas lygus prisipažinimui, kad abejojame dėl lietuviškumo Lithuania Propria“⁹⁹. Artimiausiu metu A. Voldemaras žadėjo Tautų Sąjungai pateikti plebiscito Slonime ir Seinuose reikalavimus. Taip pat jis rašė neturintis vilčių, kad Lietuva bus priimta į Tautų Sąjungą, todėl siūlė atsiimti prašymą. Jo teigimu, priimta į Tautų Sąjungą, Lietuva turės Lenkiją ginti nuo Rusijos. Jo nuomone, Tautų Sąjunga bijos motyvuoto Lietuvos pareiškimo atsiėmimo, todėl bus nuolaidesnė. Atsakydamas į šią telegramą J. Purickis dėstė, kad būtų geriau, jei Tautų Sąjunga atidėtų Lietuvos priėmimą, jei šiuo metu negali priimti. Jos teigimu, plebiscito siūlymą Lietuva priėmė, nes tikėjosi prieš plebiscitą būti priimta į Tautų Sąjungą ir pripažinta *de jure*, taip sulyginant Lietuvos ir Lenkijos galimybes. Jei žmonėms reikės pasirinkti esančią ar abejotiną valstybę, laimės Lenkija. J. Purickis nurodė A. Voldemarui siekti L. Żeligowskio kariuomenės evakuacijos

⁹⁸ 1920 12 04 P. Klimo raportas J. Purickiui Nr. 2. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 92, l. 97.

⁹⁹ 1920 11 26 A. Voldemaro telegrama J. Purickiui. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 92, l. 166.

ir pridūrė, kad tas teritorijas, prižiūrima Kontrolės komisijos, galėtų užimti Lietuvos kariuomenė¹⁰⁰.

Lapkričio 27 d. J. Purickis į Ženevą pasiuntė užsienio reikalų viceministrą P. Klimą ir Tomą Naruševičių¹⁰¹. Tą pačią dieną Volfo agentūra pranešė, kad Ženevoje A. Voldemaras ir S. Aszkenazy sutiko su plebiscitu Vilniaus srityje¹⁰². Gruodžio 3 d. ELTA paneigė prieš kelias dienas Volfo agentūros paskelbtą informaciją, kad Lietuvos atstovas A. Voldemaras sutiko su plebiscitu Vilniuje, ir paskelbė, kad Lietuvos Vyriausybė sutinka su plebiscitu brėžiant liniją Varėna–Bastūnai¹⁰³. Anot oficialių Ženevos pranešimų, plebiscito teritorija dar nebuvo svarstyta, nes laukiama pasiūlymų iš Lietuvos ir Lenkijos. ELTA informavo, kad kol kas nė viena šalis jų nebuvo įteikusi. Tautų Sąjunga per Kontrolės komisiją pasiūlė konfliktuojančioms šalims tiesiogiai pasitarti dėl plebiscito vykdymo. Abi šalys šį pasiūlymą priėmė. Be to, ELTA pranešė, kad į Varšuvą derėtis dėl belaisvių ruošiasi važiuoti Lietuvos delegacija, kuriai bus pavesta pasitarti ir dėl plebiscito.

Lapkričio 29 d. buvo pasirašytos paliaubos su L. Želigowskio kariuomene, tam tarpininkavo Tautų Sąjungos Karinės kontrolės komisija. Tą pačią dieną J. Purickis telegramoje A. Voldemarui rašė, kad Kontrolės komisijos pirmininkas ir sekretorius yra „beveik lenkų agentai“, ir prašė stengtis pakeisti visą komisiją ar bent pirmininką¹⁰⁴. A. Voldemaro teigimu, Lietuva be reikalo „mėto pinigų“, nes V. Čarneckis Ženevoje sėdi be darbo, tokia pati bus ir P. Klimo, ir T. Naruševičiaus padėtis. Taip pat telegramoje A. Voldemaras rašė, kad Lenkijos

¹⁰⁰ 1920 11 26 J. Purickio šifruota telegrama A. Voldemarui. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 92, l. 204.

¹⁰¹ Paskutinės politikos valandos. P. Klimas ir T. Naruševičius važiuoja Ženevon. *Lietuva*. 1920 11 27, Nr. 260, p. 1.

¹⁰² Telegramos. Dėl plebiscito Vilniuje. *Lietuva*. 1920 11 30, Nr. 262, p. 2.

¹⁰³ Paskutinės politikos valandos. Neteisingi gandai dėl plebiscito Vilniuj. *Lietuva*. 1920 12 04, Nr. 266, p. 1.

¹⁰⁴ 1920 11 29 J. Purickio šifruota telegrama A. Voldemarui. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 92, l. 160.

ir Lietuvos konfliktą sprendžia Tautų Sąjungos Taryba, o plebiscito teritorija bus nustatoma, kai bus pateikti Lenkijos ir Lietuvos projektai. Apie P. Chardigny ir L. Želigowskį jis žadėjo pakalbėti su lordu Robertu Cecilliu¹⁰⁵. Kitoje tos pačios dienos telegramoje A. Voldemaras aiškino, kad ministerijoje klaidingai suprato jo lapkričio 27 d. telegramą dėl noro atsiimti Lietuvos prašymą stoti į Tautų Sąjungą. Jis rašė, kad Lietuvos motyvai, jog Tautų Sąjunga pati neįstengia vykdyti savo nutarimų, gali paveikti taip, kad ji prašys neatsiimti pareiškimo ir nusileis kitais klausimais¹⁰⁶.

Lapkričio 30 d. vakare P. Klimas ir T. Naruševičius atvyko į Ženevą, tačiau A. Voldemaro nerado, nes jis prieš kelias dienas buvo išvažiavęs į Lozaną. Paskambinę jam telefonu, delegacijos nariai susitarė atvykti pas jį gruodžio 1 dieną¹⁰⁷.

1920 m. gruodžio 1 d. užsienio reikalų ministras J. Purickis vėl išsiuntė A. Voldemarui į Lozaną šifruotą telegramą (iššifruota gruodžio 3 d.), perspėdamas, kad Prezidentas ir Vyriausybė prašo visus svarbesnius žingsnius daryti tik pasitarus su delegacijos Ženevoje nariais, „nes tamstos atstovaujami reikalai turi mūsų valstybei pamatinę reikšmę, tada kiekvienas neatsargus žingsnis galėtų turėti pragaištingas pasekmes“¹⁰⁸.

Gruodžio 2 d. raporte užsienio reikalų ministrui P. Klimas rašė, kad plebiscito Vilniuje nebus galima išvengti, nes visiems aišku, kad „byla sukasi apie Vilnių ir jo likimą“. A. Voldemaras delegacijos nariams aiškino, kad Lietuvos užsienio reikalų ministras, siųsdamas telegramą Tautų Sąjungos pirmininkui L. Burgeois, sutiko, kad Tautų Sąjunga išspręstų Lietuvos ir Lenkijos ginčą, taip pat Lietuva priėmė Briuselio rekomendacijas, sutikdama su plebiscitu visose ginčijamose

¹⁰⁵ 1920 11 29 A. Voldemaro šifruota telegrama J. Purickiui. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 92, l. 192.

¹⁰⁶ *Ten pat*, l. 193.

¹⁰⁷ 1920 12 02 P. Klimo raportas Nr. 1 J. Purickiui. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 92, l. 167.

¹⁰⁸ 1920 12 01 J. Purickio šifruota telegrama A. Voldemarui. LMAB RS, f. 172-714, l. 1.

sirtyse¹⁰⁹. Anot P. Klimo, A. Voldemaras sakė, kad Lenkija niekada neatsisakė Vilniaus, net Spa konferencijoje. P. Klimo teigimu, lapkričio 1 d. A. Tiškevičiaus notoje nurodytas pageidavimas, kad į šiaurę nuo Suvalkuose nustatytos demarkacijos linijos neturėtų būti plebiscito, yra tik Lietuvos Vyriausybės nuomonė, o Lenkijos ir Tautų Sąjungos nuomonė gali būti kitokia. P. Klimas nurodė, kad A. Tiškevičiaus notoje nepaminėtos jokios plebiscitui keliamos sąlygos, kurių neįvykdžius būtų galima jo atsisakyti. A. Voldemaras tvirtino, kad Lietuva galėjo rezoliuciją priimti arba atmesti, bet kelti sąlygų ji negalėjo. Jo supratimu, atsisakydama plebiscito, Lietuva atsisakys Tautų Sąjungos. Kaip galimas išeitis iš susidariusios padėties jis nurodė susitarimą su Lenkija arba savo teritorijų atsiėmimą karine jėga.

P. Klimas rašė, kad Lietuvos atstovas nebuvo kviečiamas į svarstyamus dėl tarptautinės kariuomenės siuntimo į plebiscito teritoriją, tačiau nurodė, kad dar bus sprendžiamas klausimas dėl plebiscito zonų, todėl Lietuva turės galimybę išsakyti savo motyvus dėl Vilniaus, nors A. Voldemaras nesitikėjo čia ką nors laimėti. Be to, A. Voldemaras pareiškė, kad Lenkija, pretenduojanti į lietuviškas žemes, turi pirmoji pateikti plebiscito projektą, nes „mes iš principo negalime statyti plebiscito klausimo savo žemėje“¹¹⁰. Jo manymu, Lietuvos uždavinys bus kritikuoti Lenkijos projektą ir pateikti savo motyvus. Delegacijos nariai paprašė A. Voldemaro parašyti notą, kad iš Lietuvos ir plebiscito teritorijos būtų išvesta L. Želigowskio kariuomenė.

Lietuvos priėmimo į Tautų Sąjungą klausimu A. Voldemaras siūlė akcentuoti tai, kad Lenkijai nebuvo pritaikytas 16-asis straipsnis, nors buvo pateikta įrodymų, kad ji nuolat rėmė L. Želigowskio kariuomenę ginklais, amunicija ir kariuomenės daliniais. Be to, nebuvo evakuota L. Želigowskio kariuomenė ir neaišku, ar Lietuvai bus atlyginti nuostoliai. Kol kas neatšauktas Kontrolės komisijos pirmininkas P. Chardigny, reikalavęs Lietuvos nusiginklavimo, kas prieštaravo Briuselio

¹⁰⁹ 1920 12 02 P. Klimo raportas Nr. 1 J. Purickiui. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 92, l. 167.

¹¹⁰ *Ten pat*, p. 170.

nutarimams. A. Voldemaras norėjo pareikšti Tautų Sąjungai, kad Lietuva nemato jos pagalbos, kad Tautų Sąjunga nepajėgi įvykdyti savo rezoliucijos, todėl Lietuvai nėra didelės būtinybės dalyvauti tokioje sąjungoje. A. Voldemaras norėjo pagąsdinti Tautų Sąjungą, todėl siekė atsiimti Lietuvos prašymą, nurodydamas, kad Tautų Sąjunga suklypo sprendžiant pirmą praktišką klausimą ir parodė savo nepajėgumą. A. Voldemaras manė, kad toks manevras pagreitintų Lietuvos priėmimą į Tautų Sąjungą arba padėtų morališkai, jeigu Lietuva būtų nepriimta į Tautų Sąjungą¹¹¹.

Gruodžio 3 d. telegramoje P. Klimas J. Purickiui rašė, kad Tautų Sąjungoje niekas neabejoja dėl plebiscito Vilniuje, ir pakartojo A. Voldemaro siūlymus, išdėstytus gruodžio 2 d. raporte. Jis rašė, kad A. Voldemaras nepadarė akcijos prieš plebiscitą Vilniuje, aiškindamas, kad, jei kartą Lietuvos valdžia sutiko, negalima atšaukti, galima tik atsisakyti Tautų Sąjungos tarpininkavimo, turint vilties tiesiogiai susitarti su Lenkija ar atsilaikyti karine jėga, tačiau P. Klimas manė, kad tai rizikingas žingsnis¹¹². Taip pat P. Klimas rašė, kad A. Voldemaras „padarė žingsnių“ prieš P. Chardigny paskyrimą.

P. Klimas atsiminimuose rašė, kad gruodžio 3 d. A. Voldemaras, įteikdamas Tautų Sąjungos Tarybai notą dėl paliaubų su L. Želigowskio kariuomene, kandžiai užsiminė, kad Kontrolės komisija jo nesusstabdė, bet primygtinai reikalavo pasirašyti paliaubų protokolą, kai Lietuvos kariuomenė atmušė L. Želigowskio kariuomenės atakas ir vos jo paties nepaėmė į nelaisvę. Notoje netiesiogiai buvo pasakyta, kad Kontrolės komisija sukliudė Lietuvai atsiimti Vilnių¹¹³.

Gruodžio 2 d. P. Chardigny Lietuvos Vyriausybei pasiūlė siųsti į Varšuvą delegaciją, kuri dalyvautų tiesioginėse derybose, aiškindamas, kad tokį įsakymą gavo iš Tautų Sąjungos. B. K. Balutis apie tai informavo A. Voldemarą ir prašė patikrinti, ar Tautų Sąjunga davė

¹¹¹ *Ten pat*, p. 171.

¹¹² 1920-12-03 P. Klimo telegrama J. Purickiui. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 92, l. 157.

¹¹³ Klimas, P. *Iš mano atsiminimų*, p. 287.

Kontrolės komisijai tokį nurodymą¹¹⁴. Gruodžio 3 d. A. Voldemaras telegramoje J. Purickiui rašė: „Chardigny reikalavimas delegacijos Varšuvon nepamatuotas. Kontrolės komisija gali tik prižiūrėti sutarimo vykdymą. Grasinkite nutraukti visus ryšius su ja, jei ji kišis. Sutartis su Želigovskiu lenkų naudai, nes pripažįstate skirtumą tarp Želigovskio ir lenkų ir nenurodote evakuacijos.“¹¹⁵

Gruodžio 4 d. surengtas Lietuvos delegacijos susirinkimas, jam pirmininkavo A. Voldemaras, dalyvavo T. Naruševičius, V. Sidzikauskas, V. Čarneckis, Oskaras Milašius ir P. Klimas¹¹⁶. Į delegacijos narių priekaištus, kodėl A. Voldemaras nereagavo į lenkų pateiktą plebiscito projektą, delegacijos pirmininkas atsakė, kad tie projektai neturi reikšmės, kol jie nėra priimti ir apie juos nepranešta Lietuvos atstovui. Jis pareiškė, kad E. Drummondas pažadėjęs atsiųsti visus Lenkijos dokumentus, todėl, jei tai nepadaryta, Lietuva turės pagrindą pareikšti priekaištų Tautų Sąjungai. Be to, A. Voldemaras teigė, kad tik dabar Tautų Sąjunga paprašė Lenkijos projekto, o ten buvo tik siūlymas, apie kurį Lietuva turės pareikšti savo nuomonę. Į delegacijos narių klausimą, ar pavyks išvengti plebiscito, A. Voldemaras atsakė, kad jis neišvengiamas ir Lietuva tik galės „prieštarauti jo rezultatams, jei netiks būdas ir laikas“¹¹⁷. Delegacija svarstė, ką Lietuva galėtų daryti susiklosčiusioje situacijoje. Viena išeitis galėjo būti bylos atsiėmimas iš Tautų Sąjungos, tačiau ši išeitis buvo iš karto vienbalsiai atmesta, nes Lietuvai būtų kilęs pavojus netekti Tautų Sąjungą sudarančių valstybių paramos ir simpatijų. Antra išeitis – palaukti, kaip klostysis situacija dėl kariuomenės siuntimo į plebiscito zoną, ir kelti klausimą dėl Lietuvos pripažinimo *de jure*, kaip buvo išdėstyta A. Voldemaro lapkričio 23 d. notoje. Jeigu Lietuva nepripažįstama *de*

¹¹⁴ 1920-12-02 B. K. Balučio telegrama A. Voldemarui. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 92, l. 155.

¹¹⁵ 1920 12 03 A. Voldemaro telegrama J. Purickiui. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 92, l. 86.

¹¹⁶ 1920 12 04 P. Klimo raportas J. Purickiui Nr. 2. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 92, l. 105.

¹¹⁷ *Ten pat*, l. 105.

jure, ji atsisako Briuselio nutarimų ir grįžta prie Paryžiaus nutarimų, t. y. prašo išvesti naują demarkacijos liniją. A. Voldemarui išvykus delegacijos nariai svarstė dar vieną variantą – sušaukti Lietuvos Steigiamojo Seimo plenumą, kuris pareikštų nepasitikėjimą Vyriausybe, o, jai atsistatydinus, atšauktų A. Voldemarą ir pareikštų nesutikimą su plebiscitu Vilniuje¹¹⁸. P. Klimas rašė, kad formalus Lietuvos atstovo A. Voldemaro bendravimas oficialiais raštais ir notomis, turint omenyje silpną Lietuvos tarptautinę poziciją, neduoda daug vilčių pelnyti Tautų Sąjungos narių palankumą. P. Klimas manė, kad jeigu A. Voldemaras būtų daugiau bendravęs su Tautų Sąjungos nariais neoficialiai ir užmezgęs su jais artimesnius santykius, Lietuva būtų galėjusi tikėtis daugiau palankumo.

Gruodžio 5 d. A. Voldemaras įteikė notą su Sovietų Rusijos pasiuntinio A. Akselrodo pareiškimu dėl Tautų Sąjungos planų pasiūsti kariuomenę į plebiscito teritoriją¹¹⁹. Jis prašė sustabdyti kariuomenės siuntimą, nes tai pažeis Lietuvos ir Rusijos taikos sutartį ir gali sukelti konfliktą su Rusija. Gruodžio 8 d. P. Klimas telegramoje nurodė, kad Tautų Sąjungos Tarybos posėdis buvo „labai karštas“¹²⁰. Ši Taryba Lietuvos prašymą sustabdyti kariuomenės siuntimą traktavo kaip spalio 28 d. rezoliucijos nevykdymą ir politikos keitimą. Ji reikalavo išaiškinti rusams, kad siunčiama kariuomenė vykdys policijos pareigas ir nepažeis Lietuvos ir Rusijos sutarties.

Gruodžio 7 d. ELTA paskelbė „Kurjer Poranny“ pranešimą apie Lietuvos ir Lenkijos atstovų išvadas Vilniaus klausimu Tautų Sąjungos Tarybos posėdyje¹²¹. A. Voldemaras įrodinėjo, kad Vilnius turi priklausyti Lietuvai istoriškai, statistiškai ir politiškai. Dėl to kilo diskusijų, buvo pasiūlymų šį klausimą perduoti spręsti Tautų Sąjungos

¹¹⁸ *Ten pat*, I. 108.

¹¹⁹ 1920 12 05 P. Klimo telegrama Užsienio reikalų ministerijai. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 92, I. 92.

¹²⁰ 1920 12 08 P. Klimo telegrama Užsienio reikalų ministerijai. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 92, I. 79.

¹²¹ Užsieniai. Vilnius – Tautų Sąjungos posėdyje. *Lietuva*. 1920 12 08, Nr. 269, p. 3.

plenumui. P. Hymansas, atsakydamas į Lietuvos atstovo argumentus, pareiškė, kad A. Voldemaras turi laikytis lapkričio 9 d. jo priimtų pasiūlymų, o Tautų Sąjungos Taryba gali spręsti Vilniaus problemą tik remdamasi spalio 28 d. Briuselyje priimta deklaracija. S. Aszkenazy klausimą padalino į 5 punktus: 1) teritoriją, 2) plebiscito laiką, 3) plebiscito vykdymą, 4) politinės administracijos klausimą ir 5) kariuomenės klausimą. Jis tikino, kad į rytus nuo demarkacinės linijos tarp „Kauno Lietuvos“ ir Lenkijos gyvena 180 tūkstančių lenkų. Anot jo, balsavimas gali vykti skirtingu laiku, žmonės gali išdėstyti savo nuomonę susirinkimuose arba per savo atstovus, išrinktus į Steigiamąjį Seimą, taip pat žmonėms reikia suteikti galimybę nuspręsti, ar jie nori susijungimo ar federacijos su kuria nors pasirinkta tauta. S. Aszkenazy prašė palikti dabartinę politinę organizaciją, pasiūlė atitraukti kariuomenę iš plebiscito teritorijos, tačiau prašė, kad L. Želigowski kareiviams, kilusiems iš Lietuvos, būtų leista balsuoti.

J. Purickis pradėjo abejoti, ar Tautų Sąjunga pajėgs išspręsti Lietuvos ir Lenkijos ginčą, ir gruodžio 6 d. telegramoje prašė Lietuvos atstovo Anglijoje A. Tiškevičiaus „pasiteirauti, kaip į tai reaguos anglų valdžia“¹²². Anglijos Vyriausybė į tokį Lietuvos klausimą reagojo labai griežtai ir atsiuntė oficialų raštą, kuriame priminė Lietuvos įsipareigojimus Tautų Sąjungai ir pagrasino, kad Lietuva gali netekti paramos¹²³. J. Purickis, pats būdamas kaltas, apkaltino A. Tiškevičių atskleidus Anglijos Vyriausybei slaptą instrukciją ir norėjo jį atleisti¹²⁴. Ir P. Klimas, ir T. Naruševičius rašė, kad „paklausimas anglams buvo didelė klaida“, tačiau manė, kad neteisinga dėl to kaltinti A. Tiškevičių, ir prašė jo neatleisti¹²⁵. Užsienio reikalų ministras nepaklausė

¹²² 1920 12 06 J. Purickio telegrama A. Tiškevičiui. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 92, l. 84.

¹²³ 1920 12 12 A. Tiškevičiaus telegramos vertimas. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 92, l. 51–52.

¹²⁴ 1920 12 19 J. Purickio telegrama į Londoną A. Tiškevičiui. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 92, l. 4.

¹²⁵ 1920 12 16 P. Klimo telegrama Užsienio reikalų ministerijai; 1920 12 15 T. Naruševičiaus telegrama Užsienio reikalų ministerijai. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 92, l. 13, 23.

diplomatų patarimo ir atleido A. Tiškevičių, nors jis turėjo nemažai ryšių su Anglijos politikais.

Gruodžio 9 d. šifruotoje telegramoje A. Voldemarui J. Purickis pakartojo, kad Seimas ir valdžia iškėlė griežtą sąlygą plebiscitui – Lietuvos pripažinimą *de jure*, nes priešingu atveju Lenkija toliau vykdys agitaciją, reikalaujama, kad Europa rinktųsi Lenkiją ar bolševikus. J. Purickis rašė, kad ši aplinkybė tokia svarbi, jog Tautų Sąjunga negalės jos nepriimti¹²⁶. Lietuvos Vyriausybė pasidavė Tautų Sąjungos Kontrolės komisijai ir sutiko pasiųsti į Varšuvą komisiją derėtis dėl plebiscito. J. Purickis nematė nieko blogo, jei Lietuva pasiųs delegaciją į Varšuvą „pazonderuoti dirvą“, ir buvo įsitikinęs, kad šis Vyriausybės žingsnis „padėties nė kiek nemaino“¹²⁷.

P. Klimas palaikė A. Voldemarą ir gruodžio 12 d. telegramoje rašė J. Purickiui, kad jokių būdu negalima siųsti delegacijos į Varšuvą, nes pavojinga vesti derybas dėl plebiscito ir Ženevoje, ir Varšuvoje, mat Ženevoje Tautų Sąjunga griežtai reikalavo L. Želigowskio kariuomenės evakuacijos. Jis prašė nepasiduoti P. Chardigny spaudimui ir visus jo pasiūlymus pranešti delegacijai, „kad neišeitų nesutikimų“¹²⁸. P. Klimas taip pat informavo, kad Lietuvos priėmimas į Tautų Sąjungą atmestas, todėl pripažinimo *de jure* taip pat nebus.

Anot gruodžio 31 d. krikščionių demokratų savaitraščio „Tėvynės sargas“, sužinojęs, kad Lietuva nepriimta į Tautų Sąjungą, prof. A. Voldemaras norėjo perskaityti pranešimą Tautų Sąjungos plenumo posėdyje, tačiau Tautų Sąjungos Taryba jam neleido to padaryti¹²⁹. Tautų Sąjunga paskelbė A. Voldemaro parengtą memorialą, kuriame buvo rašoma, kad Lietuva (ne tik Lenkija) buvo tris kartus Prūsijos, Austrijos ir Rusijos padalinta 1772, 1793 ir 1795 metais. Dar jis pareišk-

¹²⁶ 1920 12 09 J. Purickio šifruota telegrama A. Voldemarui. LMAB RS, f.172-714, l. 2.

¹²⁷ 1920 12 11 J. Purickio telegrama P. Klimui. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 92, l. 53.

¹²⁸ 1920 12 12 P. Klimo telegrama J. Purickiui. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 92, l. 48.

¹²⁹ Iš Tautų Sąjungos. Lietuvos reikalai. *Tėvynės sargas*. 1920 12 31, Nr. 2, p. 18–19.

kė, kad dabar Tautų Sąjunga negali Lietuvos apginti nei nuo bolševikų, nei nuo kitų priešų. Be to, Sovietų Rusija pranešė, kad ji nepakęš Antantės kariuomenės buvimo Lietuvos teritorijoje, todėl Lietuva negali priimti Tautų Sąjungos kariuomenės. Jis aiškino, kad bolševikai nori Lietuvą paversti sovietų respublika, ir klausė, jei Lietuva priims Tautų Sąjungos kariuomenę, ar ji apgins Lietuvą. A. Voldemaro kalba sukėlė daug triukšmo.

Tuo metu Lietuvos Vyriausybė nepaklausė A. Voldemaro ir P. Klimo patarimo ir pasiuntė delegaciją į Varšuvą. Paliaubų su L. Želigowskiu pasirašymas be jokių sąlygų, kai Ženevoje buvo reikalaujama evakuoti jo kariuomenę, ir delegacijos į Varšuvą siuntimas labai apsunkino delegacijos Ženevoje darbą. J. Purickis toliau spaudė Lietuvos delegaciją Ženevoje laikytis instrukcijų – nesutikti su plebiscitu Vilniuje ir reikalauti pripažinimo *de jure*. Gruodžio 15 d. telegramoje P. Klimui jis rašė: „Iš pranešimų nematyti, ar padarytas griežtas mūsų sąlygų plebiscitui pareiškimas. Tos sąlygos – pripažinimas *de jure*, plebiscitas – tik į pietus nuo linijos Varėna–Bastūnai–Molodečna. Tos sąlygos buvo duotos Klimui ir turėjo būti senai TS pareikštos. Jeigu tas nepadaryta, tai neatidėliojant reikia padaryti. Tamsta už tai atsakai.“¹³⁰ Gruodžio 16 d. telegramoje J. Purickis aiškino, kad delegacijos baimė jam nesuprantama ir, jeigu A. Voldemaras nepadarė griežto pareiškimo, reikia jį tučtuojau atšaukti¹³¹.

Tą pačią dieną, turbūt sužinojęs apie J. Purickio reikalavimą, prof. A. Voldemaras išsiuntė jam telegramą, pranešdamas apie savo atsistatydinimą iš pareigų. Telegramoje jis rašė: „valdžios politika ir elgimasis verčia mane atsistatydinti“, ir klausė, kam turėtų perduoti visus reikalus, nes Tautų Sąjungai reikia pranešti, kas bus paskirtas vietoje jo¹³². Tą pačią dieną P. Klimas pranešė, kad Lietuva, Latvija ir Estija

¹³⁰ 1920 12 15 J. Purickio telegrama P. Klimui. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 92, l. 8–9.

¹³¹ 1920 12 16 J. Purickio telegrama P. Klimui. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 92, l. 7.

¹³² 1920 12 16 A. Voldemaro telegrama Užsienio reikalų ministerijai apie atsistatydinimą iš Tautų Sąjungos atstovo pareigų. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 92, l. 15.

nebuvo priimtos į Tautų Sąjungą, tačiau prašė palikti A. Voldemarą toliau eiti delegacijos pirmininko pareigas¹³³.

Tautų Sąjungos Taryba gruodžio 18 d. nutarė vykdyti plebiscitą ginčijamojoje teritorijoje, t. y. Vilniuje ir jo srityje, o balsavimo laisvei užtikrinti nutarė į šią teritoriją pasiųsti tarptautinį karinį dalinį¹³⁴. Gruodžio 20 d. telegramoje J. Purickiui P. Klimas rašė: „Griežtas išskyrimas Vilniaus bus tolygu atsiėmimui iš Sąjungos.“¹³⁵ Lietuvos delegatams reikėjo laviruoti toliau.

1921 m. sausio pradžioje grįžęs iš Tautų Sąjungos posėdžio Ženevoje, A. Voldemaras davė interviu žurnalistams. Jis aiškino, kad Ženevoje domimasi Lietuvos ir Lenkijos konfliktu, ir nurodė, kad daugelio šalių laikraščių korespondentai norėjo su juo pasikalbėti. Taip pat jis sakė, kad Tautų Sąjungoje jam ne kartą buvo užsiminta, kad geriausia būtų, jei Lietuva ir Lenkija tiesiogiai susitartų. A. Voldemaro nuomone, Lietuvos delegacijos nuvažiavimas į Varšuvą pakenkė jo darbui Ženevoje, nes praktiškai sustabdė derybas ir „iš viešumos jas perkėlė į slaptumą“¹³⁶. Jis teigė, kad vykstant deryboms Ženevoje apie Lietuvos ir Lenkijos konfliktą girdėjo visas pasaulis, o apie derybas Varšuvoje nerašė net Lenkijos laikraščiai. Interviu pabaigoje A. Voldemaras informavo, kad Tautų Sąjunga per jį Lietuvos Vyriausybei įteikė notą, kurioje buvo rašoma, kad rytinėje Lietuvos dalyje, o kartu ir Vilniaus srityje reikės daryti plebiscitą, ir klausė, ar Lietuvos Vyriausybė sutinka su šiuo pasiūlymu. Tokia pat nota nusiųsta ir Lenkijai informuojant, kad L. Želigowskio kariuomenė turės išeiti iš Vilniaus srities. A. Voldemaras aiškino, kad dabar Tautų Sąjunga lauks abiejų šalių atsakymo. Be to, jis sakė, kad Tautų Sąjunga į tas teritorijas, kuriose planuojamas plebiscitas, siunčia specialią komisiją,

¹³³ 1920 12 16 P. Klimo telegrama J. Purickiui. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 92, l. 16.

¹³⁴ Klimas, P. *Iš mano atsiminimų*, p. 287.

¹³⁵ 1920 12 20 P. Klimo telegrama J. Purickiui. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 92, l. 5.

¹³⁶ Tautų Sąjunga ir mūsų klausimas. Interviu su A. Voldemaru, grįžusiu iš TS posėdžio Ženevoje. *Lietuva*. 1921 01 09, Nr. 6, p. 2.

jai vadovauti paskyrė generolą Alfredą Burtą. Žurnalistams paklausus, ar Ženevoje A. Voldemaras nebandė asmeniškai kalbėtis su I. Paderewskiu ar S. Aszkenazy, jis atsakė, kad santykiai buvo tik oficialūs, nes tartis, kai jau sulaužyta sutartis ir pažadai, jis nematė galimybės. A. Voldemaras aiškino, kad atmetus plebiscito pasiūlymą jokios Tautų Sąjungos sankcijos Lietuvai negresia, jam ne kartą buvo pasakyta, kad už tai gali būti tik moralinė atsakomybė.

Savo straipsniuose A. Voldemaras kaltino delegacijos pirmininką dr. Joną Staugaitį įgaliojimų peržengimu, siūlant lenkams autonomiją Lietuvoje ir „sutvarkymą Lietuvos kantonais“¹³⁷. A. Smetona rašė, kad 1920 m. rudenį, kai A. Voldemaras Ženevoje derėjosi su Lenkijos atstovais dėl Vilniaus ir pareiškė, jog Lietuva jokiu būdu neatsisakys savo sostinės, Kaune atsirado „lenkų piršlių“, kurie pasiūlė nutraukti derybas Ženevoje ir pasiūsti delegaciją į Varšuvą pusiau oficialių derybų be Tautų Sąjungos tarpininkavimo¹³⁸. Tam sumanymui pritarė Kontrolės komisijos pirmininkas pulkininkas P. Chardigny, todėl Lietuvos Vyriausybė sutiko. Oficialiai buvo rašoma, kad delegacija vyksta aptarti plebiscito vykdymo klausimų. A. Smetonos teigimu, lengvatikė Lietuvos valdžia, siūsdama delegaciją, sudarytą iš Seimo narių ir nepartinių visuomenės atstovų, padarė klaidą, nes po šių derybų buvo pasiūlytas Hymanso projektas.

1921 m. vasario 4 d. 60-ajame posėdyje užsienio reikalų ministras J. Purickis Seimui pranešė, kad Paryžiuje susirinkusi Antantės ministrų pirmininkų konferencija 1921 m. sausio 26 d. nutarė pripažinti *de jure* Estiją ir Latviją, tačiau Lietuvos pripažinimą atidėjo dėl neišspręsto rytų–pietų sienos klausimo¹³⁹. Socialdemokratas V. Čepinskis kalbėjo, kad Lietuvos atstovai užsienyje, o ypač delegacija Paryžiuje,

¹³⁷ Prof. A. Voldemaras. Lenkai ir mes. *Laisvė*. 1921 01 14, Nr. 10, p. 1; Prof. A. Voldemaras. Lenkija ir mes. *Laisvė*. 1921 01 18, Nr. 13, p. 1–2.

¹³⁸ A. Sm. [Antanas Smetona]. Senoji byla ir „naujoji stadija“. *Lietuvių balsas*. 1921 11 08–09, Nr. 3, p. 1.

¹³⁹ 1921 02 04 I sesijos 60 posėdis. *Steigiamojo Seimo darbai*, Kaunas, 1920–1922.

visada iš aukšto žiūrėjo į Latviją ir Estiją. Jis pasiūlė vykdyti tikslinę ir gudresnę politiką. V. Čepinskis aiškino, kad Lietuva nepripažinta dėl to, jog kliudo sudaryti barjerą prieš Sovietų Rusiją, nes čia yra likęs Prancūzijos ir Anglijos kapitalas. Jis kaltino Lietuvos atstovą Tautų Sąjungoje A. Voldemarą, kad nieko nebuvo daroma, norint sustiprinti Lietuvos tarptautinę padėtį.

1921 m. sausio 21 d. A. Voldemaras atsisakė delegacijos Tautų Sąjungoje vadovo pareigų, vasarį jį pakeitė E. Galvanauskas¹⁴⁰. Apie A. Voldemaro pakeitimą P. Klimas atsiminimuose rašė:

„Kilo abejojimų dėl mūsų atstovo rungtynėse. Voldemaras buvo didelė intelektualai jėga. Bet jis vis dar mums buvo lyg „homo novus“, lyg per daug abstraktus mąstytojas, dialektikas. Be to, jis atitrūko nuo visuomenės, jo grupei nepatekus į Steigiamąjį Seimą. Jis nebebuvo nė valdžioje. Reikėjo ieškoti atsakingesnio atstovo, bent Vyriausybės tarpe.“¹⁴¹

Kaip matome, pagrindinė nepasitikėjimo priežastis buvo ta, kad A. Voldemaras nebuvo nei Seime, nei Vyriausybėje.

1920 m. A. Voldemaras parengė ir išleido 2 leidinius apie Lietuvos ir Lenkijos bendrą istoriją ir santykius: Berlyne išleido 38 puslapių brošiūrą „Lietuva ir Lenkija“, o Paryžiuje išspausdino traktatą „Rusų–Lenkų–Lietuvių santykiai“, kurį sudarė 2 dalys: „Rusų–Lenkų–Lietuvių santykiai“ ir „Demarkacijos linijos ir jų martirologija“.

Brošiūroje „Lietuva ir Lenkija“ jis analizavo bendrą Lietuvos ir Lenkijos istoriją: valstybių padalijimų priežastis, atkūrimo programas ir perspektyvas¹⁴². Prof. A. Voldemaras rašė, kad visos Lenkijos politinės partijos nori kurti Lenkiją su 1772 metų sienomis, tačiau tuo metu buvo bendra Lietuvos ir Lenkijos valstybė. Lenkija, ignoruodama istorinius faktus, norėjo be sutikimo prisijungti Lietuvą. Jis

¹⁴⁰ Bukaitė, Vilma. *Nepriklausomybės Akto signataras Petras Klimas*, p. 178.

¹⁴¹ Klimas, P. *Iš mano atsiminimų*, p. 293.

¹⁴² Profesorius A. Voldemaras, Lietuvos užsienio reikalų ministras. *Lietuva ir Lenkija*. Profesorius Augustinas Voldemaras. *Raštai*, p. 195–224.

kritikavo lenkų politinio mesianizmo ir buvusios demokratijos mitus, pateikdamas istorinių faktų, paneigiančių tariamą mesianizmą ir aukštą demokratijos lygį. Jis rašė apie tai, kad lenkai ir sulenkėję Lietuvos aristokratai nesuprato lietuvių tautinio judėjimo, kovojo su lietuvių kalba, nes tai buvo grėsmė jų svajonei atkurti Lenkiją, sujungtą su Lietuva. A. Voldemaras prognozavo, kad prie Lenkijos prijungtos nelenkiškos provincijos bus blogai administruojamos, nes nepakaks išsilavinusių žmonių, vyraus ekonominio ir intelektualinio gyvenimo stagnacija, skurdas, o iš daugelio tautų sudaryta Lenkija taps vidaus kovų arena. Jo nuomone, tokia Lenkija būtų nauja, blogesnė buvusios Rusijos laida¹⁴³. Ši brošiūra buvo dalijama Europos valstybių diplomatams, kad jie geriau susipažintų su Lietuvos siekais ir suprastų jos santykius su Lenkija.

Antrame leidinyje, kurį sudarė dvi dalys „Rusų–Lenkų–Lietuvių santykiai“ ir „Demarkacijos linijos ir jų martirologija“, jis paneigė Lenkijos kaltinimus Lietuvai dėl bendrų lietuvių ir sovietų kariuomenių veiksmų, pateikė faktų apie tai, kad Lenkijos kariuomenė nuolat pažeidžia demarkacijos linijas. Šie leidiniai buvo dalijami užsienio diplomatams siekiant supažindinti su Lietuvos pozicija ir kėlė nerimą Lenkijos diplomatams¹⁴⁴.

Atliktas tyrimas rodo, kad A. Voldemaro negalima kaltinti, jog jis be Vyriausybės žinios priėmė plebiscito pasiūlymą, nes galutinį sprendimą priėmė užsienio reikalų ministras J. Purickis. Lietuvos delegacijai labai pakenkė nenuosekli Lietuvos Vyriausybės užsienio politika. Užsienio reikalų ministras neatsižvelgė į delegacijos narių patarimus, pasidavė Tautų Sąjungos Kontrolės komisijos spaudimui ir tuo labai apsunkino delegacijos Ženevoje veiklą. A. Voldemaras tai pat ne visur buvo teisus. Jis buvo viešų pareiškimų ir notų šalininkas ir neįvertino neformalių pokalbių su užsienio šalių diplomatais

¹⁴³ Profesorius A. Voldemaras, Lietuvos užsienio reikalų ministras. Lietuva ir Lenkija. Profesorius Augustinas Voldemaras, p. 223–224.

¹⁴⁴ Vilkelis, G. *Lietuvos ir Lenkijos santykiai Tautų Sąjungoje*, p. 83.

svarbos. Lietuva, atsikūrusi po daugiau kaip 120 metų okupacijos ir aneksijos, turėjo spręsti sunkius užsienio politikos klausimus, tačiau neturėjo valstybės veikėjų, turinčių didelę diplomatinę patirtį ir mokačių spręsti tokias problemas. Jaunai Lietuvos diplomacijai reikėjo įveikti agresyvią labiau patyrusių kaimyninių šalių, turinčių savų interesų Lietuvos atžvilgiu, propagandą. Siekiant atremti jų argumentus, reikėjo gerai išmanyti Lietuvos ir tų šalių istoriją, todėl tam labai tiko prof. A. Voldemaras. Negausi Lietuvos inteligentija, kurdamą valstybę, kartu mokėsi jai atstovauti ir ginti jos interesus, todėl negalėjo išvengti klaidų.

5. Hymanso projektų kritika

1921 m. kovo 3 d. Tautų Sąjunga panaikino sprendimą rengti plebiscitą ir vietoj jo pasiūlė tiesiogines derybas, kurioms tarpininkautų Tautų Sąjungos atstovas¹⁴⁵. Lietuvos ir Lenkijos derybos prasidėjo 1921 m. balandžio 20 d. Briuselyje, joms tarpininkavo Belgijos atstovas prie Tautų Sąjungos P. Hymansas. Dar prieš atvažiuojant delegacijoms į Briuselį Lenkijai ir Lietuvai buvo žinoma, kad Tautų Sąjunga siūlys konfederacijos projektą. 1921 m. gegužės 11 d. per derybas Briuselyje, kurioms tarpininkavo P. Hymansas, Lietuvai ir Lenkijai buvo pasiūlytas projektas, pagal kurį Lietuva turėjo tapti federacine valstybe, sudaryta iš lygiateisių Vilniaus ir Kauno kantonų, lenkų ir lietuvių kalbos turėjo būti pripažintos valstybinėmis kalbomis. Užsienio politika, karo ir ekonomikos reikalai ateityje turėjo būti reguliuojami per politinį organą, išrinktą Lietuvos ir Lenkijos Seimų.

A. Voldemaras labai daug dėmesio skyrė Briuselio deryboms, kritikuodamas ir nurodydamas Vyriausybės ir delegacijos daromas klaidas. 1921 m. balandžio 20 d. delegacijai išvykus į Briuselį, straipsnyje „Mazgas virsta kilpa“ jis kaltino Lietuvos Vyriausybę nuolaidu-

¹⁴⁵ Tautų Sąjungos nusprendimas dėl plebiscito Vilniuj. *Lietuva*. 1921 03 06, Nr. 51, p. 2.

mu dėl to, kad kovo 3 d. priėmė Paryžiaus pasiūlymą tiekti maistą okupuotam Vilniaus kraštui ir maitinti L. Želigowskio kariuomenę¹⁴⁶. Jo nuomone, Lenkija nepriėmė tos dovanos todėl, kad norėjo priišti Lietuvą tvirtais juridiniais ryšiais ir, jeigu Lietuvos valdžia toliau bus tokia nuolaidi, „užtrauks ant Lietuvos kaklo kilpą“. Balandžio 23 d. A. Voldemaras sukritikavo Seimo posėdyje paskelbtą užsienio reikalų ministro J. Purickio parengtą derybų su Lenkija Briuselyje programą. Aptardamas kiekvieną programos punktą, jis stebėjosi neaiškia ministro kalba ir abejojo, ar jis išmano tarptautinę teisę, tačiau labiausiai A. Voldemarą sujaudino autonomijos pažadėjimas Rytų Lietuvai. Jis rašė, jei valdžia tikrai taip mano, ką sako J. Purickis, tai Lietuva neturi valdžios, o jei valdžia vieną sako, o kitą daro, tai ji ne Lietuvos valdžia¹⁴⁷.

Balandžio 28 d. straipsnyje „Užmirštieji Briuselio derybose klausimai“ A. Voldemaras siūlė Lietuvos delegacijai remtis ne Suvalkų, bet Maskvos sutartimi, nes Sovietų Rusija išsižadėjo savo teisių į išvardintas sutartyje žemes, todėl jos teisėtai priklauso Lietuvai. Lenkų argumentas, kad tai padarė nepripažinta bolševikų valdžia, neturi jokio juridinio pagrindo, nes ir jiems Sovietų valdžia yra teisėta – tai rodo Rygos sutarties pasirašymas¹⁴⁸.

A. Voldemaras kritikavo Seimą, kad siunčia savo narius į derybas užsienyje ir taip kišasi į Vyriausybės funkcijas. Jo manymu, šitaip numimama atsakomybė nuo Vyriausybės pečių¹⁴⁹.

Nutrūkus deryboms Briuselyje 1921 m. birželio pradžioje dauguma Lietuvos delegacijos narių grįžo į Lietuvą. Birželio 13 d. Seimo

¹⁴⁶ Voldemaras, A. Mazgas virsta kilpa. *Lietuvos balsas*. 1921 04 20, Nr. 2, p. 2.

¹⁴⁷ Voldemaras, A. Aklumas ar apgaudinėjimas. *Lietuvos balsas*. 1921 04 23, Nr. 3, p. 2.

¹⁴⁸ Prof. A. Voldemaras. Užmirštieji Briuselio derybose klausimai. *Lietuvos balsas*. 1921 04 28, Nr. 4, p. 2.

¹⁴⁹ Prof. A. Voldemaras. Seimo metinės sukaktuvės. *Lietuvos balsas*. 1921 05 19, Nr. 12, p. 1.

Užsienio reikalų komisijos pirmininkas ir delegacijos narys M. Sleževičius karių klube kalbėjo apie derybų eigą¹⁵⁰. Susitikime M. Sleževičius priminė, kad prieš metus Spa konferencijoje „lenkai išsižadėjo Vilniaus“. Kalbėdamas apie derybas, jis ilgokai aiškinosi, kodėl Lietuvos delegacija pradėjo svarstyti ekonominius ir karinius klausimus, bet ne sienos klausimą. Jis pripažino, kad delegacija, susisiekusi su Kaunu, priėmė P. Hymanso pasiūlymą kaip tolesnių derybų pagrindą. Jo aiškinimu, sėkmė yra ta, kad Vilnius bus pripažintas Lietuvai ir kad buvo paneigti lenkų melagingi tvirtinimai apie Vilniaus lenkiškumą. Delegacijos dalyvio pasakojimą auditorija sutiko gana šaltai, todėl paskaitos pabaigoje M. Sleževičius pradėjo kaltinti Lietuvos dvarininkus neprincipingumu, o buvusį Lietuvos atstovą Londone grafą A. Tiškevičių pavadino „federacijos šalininku“. Rašydamas apie M. Sleževičiaus paskaitą, A. Voldemaras paneigė jo tvirtinimą, kad Spa konferencijoje „lenkai atsižadėjo Vilniaus“, stebėjosi, kodėl valdžia Lietuvoje neparengė „plataus memorialo deryboms“, M. Sleževičiaus kaltinimus Lietuvos dvarininkams jis pavadino demagogija, o kaltinimus grafui A. Tiškevičiui – netiesa¹⁵¹.

Birželio 19 d. naktį buvo pasikėsinta į užsienio reikalų ministrą J. Purickį. Pistoletu buvo šauta pro ministro miegamojo langą. Kulka pataikė į sieną ties miegančio J. Purickio krūtine. Nusikaltėlis pabėgo per sodą, o lauke buvo rasta popieriaus skiautė su nupiešta kaukle¹⁵². Policija pradėjo tyrimą, traktuodama pasikėsinimą kaip politinį nusikaltimą. Visuomenėje sklandė ir gandai, kad pasikėsinimą organizavo nuo valdžios nustumtas A. Voldemaras, tačiau tokiems gandams nebuvo pagrindo, nes A. Voldemaro „priešiškumas“ pasireiškėdavo užsienio politikos kritika laikraščio puslapiuose ir susirinkimuose¹⁵³.

¹⁵⁰ Voldemaras, A. P. Sleževičiaus pranešimas apie Briuselio derybas. *Lietuvos balsas*. 1921 06 18, Nr. 24, p. 1.

¹⁵¹ *Ten pat*.

¹⁵² Norėjo nušauti Užs. Reik. Ministerį. *Lietuvos balsas*. 1921 06 21, Nr. 25, p. 2.

¹⁵³ Gaigalaitė, A.; Žeimantienė, J. *Juozas Purickis-Vyngandas*. Vilnius, 2004, p. 48.

Lietuvoje kilę protestai prieš Hymanso projektą tęsėsi visą vasarą. Tautos pažangos partijos lyderiai važinėjo po Lietuvą ir kūrė Žemdirbių sąjungos skyrius. Liepos 17 d. Vilkiaviškyje vykusiame Suvalkijos žemdirbių suvažiavime dalyvavę A. Smetona ir A. Voldemaras nušvietė Lietuvos užsienio politiką, smarkiai kritikavo Vyriausybės ir Seimo darbą. Suvažiavime Seimo nariai Jonas Valaitis ir Jonas Kriškščiūnas bandė ginti Seimą, tačiau nesugebėjo diskutuoti su Tautos pažangos partijos lyderiais¹⁵⁴. Suvažiavimas priėmė pareiškimą, kuriame Lietuvos valdžia kaltinama sulaužiusi Lietuvos Konstituciją, o Steigiamasis Seimas – nesugebėjimu organizuoti valstybės darbo, todėl žemdirbiai siūlė paleisti Steigiamąjį Seimą ir daryti naujus rinkimus. Nors žemdirbių susirinkimuose priimamos rezoliucijos pasižymėjo smarkia Vyriausybės ir Seimo kritika, tačiau šiuose susirinkimuose dalyvaudavo keli šimtai žmonių, todėl didelio vaidmens antihymansinėje kampanijoje nevaidino.

Rugsėjo pradžioje P. Hymansas paskelbė antrąjį projektą, kuris jau buvo palankesnis Lietuvai, nes buvo derintas su Lietuvos atstovu Anglijoje T. Naruševičiumi, tačiau projektas buvo pateiktas ne kaip diskusijų pagrindas, bet kaip galutinis susitarimas, kurį reikėjo priimti¹⁵⁵. Pagal antrąjį projektą, Vilniaus kraštui suteikiama autonomija, tačiau Vilnius būtų buvusi Lietuvos sostinė ir jame turėjo reziduoti Lietuvos valdžia.

1921 m. rugsėjo 9 d. 121-ajame Steigiamojo Seimo posėdyje Lietuvos socialdemokratų partijos (toliau – LSDP) frakcija įteikė interpeiliaciją Ministrui Pirmininkui ir užsienio reikalų ministrui dėl derybų su Lenkija. Joje Hymanso projektas vertinamas kaip bandymas inkorporuoti Lietuvą į Lenkijos sudėtį, smerkiamas Lietuvos delegacijos nuolaidumas ir noras priimti projektą, primenamą Vyriausybės pažadas nesiųsti delegacijos ir klausiamo, ką Vyriausybė mano daryti, kad nebūtų pasirašyta ši Lietuvai katastrofiška sutartis¹⁵⁶.

¹⁵⁴ Žemdirbių suvažiavimas. *Lietuvos balsas*. 1921 07 19–20, Nr. 37, p. 2.

¹⁵⁵ Žepkaitė, R. *Diplomatija imperializmo tarnyboje*. Vilnius: Mokslas, 1980, p. 152.

¹⁵⁶ 1921-09-09 I sesijos 121 posėdis. *Steigiamojo Seimo darbai*, Kaunas, 1920–1922.

A. Voldemaras savo straipsniuose gyrė LSDP frakciją už interpeliaciją ir teigė, kad ši interpeliacija paskatino priimti Lietuvą į Tautų Sąjungą, nes Tautų Sąjunga nenorėjo, kad būtų nuverstas Ministrų kabinetas. Jis kaltino užsienio reikalų ministrą J. Purickį, kad šis vienus nurodymus duoda delegacijai, o visai ką kita šneka Seime¹⁵⁷. A. Voldemaras ir A. Smetona ne kartą kritikavo Vyriausybę ir Seimą dėl neaiškios ir neryžtingos užsienio politikos, kaip išeitį iš susidariusios padėties siūlė atsistatydinti Vyriausybei, patarė atšaukti delegaciją, ragino Seimą pareikšti nepasitikėjimą Vyriausybe, kaltino valdančiąją koaliciją bailumu, apgaudinėjimu, atsakomybės vengimu¹⁵⁸.

Socialdemokratų interpeliacija, Lietuvos visuomenės nepasitenkinimas ir Tautų Sąjungos baimė, kad Hymanso projektas nebus priimtas, prisidėjo prie to, kad 1921 m. rugsėjo 22 d. posėdyje Lietuva buvo priimta į Tautų Sąjungą, nors daugelis valstybių dar jos nebuvo pripažinusios *de jure*. Prieš balsavo Lenkija, taip dar kartą pademonstruodama savo neigiamą požiūrį į Lietuvą, ir jos sąjungininkė Rumunija.¹⁵⁹

Rugsėjo pabaigoje A. Voldemaras rašė, kad Tautos pažangos partija nesuinteresuota nuversti Ministrų kabineto, tačiau Seimo nepasitikėjimas jam leistų atsisakyti Hymanso projekto. Jis kritikavo Seimą, kad jam pasmerkus Hymanso projektą delegacijos pirmininkas E. Galvanauskas Tautų Sąjungos Tarybai tvirtina, jog Lietuva sutinka priimti Hymanso projektą. Jis aiškino, kad J. Purickis vienas instrukcijas duoda delegacijai, o visai priešingai kalba Seime. A. Voldemaras nurodė, kad į Tautų Sąjungą buvo planuojama priimti Latviją ir Estiją, o Lietuvos priėmimą atidėti, tačiau socialdemokratų

¹⁵⁷ Voldemaras, A. Šviesos kibirkštis. *Lietuvos balsas*. 1921 09 15–16, Nr. 61, p. 2; Voldemaras, A. Seimas ir Hymanso projektas. *Lietuvos balsas*. 1921 09 27–28, Nr. 66, p. 1.

¹⁵⁸ Voldemaras, A. Padėtis be išeities. *Lietuvos balsas*. 1921 07 05–06, Nr. 31, p. 1; Prof. A. Voldemaras. Kodėl tyli? *Lietuvos balsas*. 1921 10 8–9, Nr. 71, p. 1; A. Sm. [Smetona, A.]. Kodėl ir kam? *Lietuvių balsas*. 1921 11 24–25, Nr. 10, p. 1; Voldemaras, A. Lydinti d-rą Purickį. *Lietuvių balsas*. 1921 12 15–16, Nr. 19, p. 2.

¹⁵⁹ P. Klimo pranešimas apie derybas. *Lietuvos balsas*. 1921-10-5–6, Nr. 70, p. 3.

interpelacija paskatino Tautų Sąjungos Tarybą pakeisti nuomonę ir priimti Lietuvą į šią organizaciją¹⁶⁰. Kritikuodamas Lietuvos delegacijos Ženevoje taktiką, jis rėmėsi užsienio spauda ir Tautų Sąjungos leidiniais, todėl jo kritika buvo paremta konkrečiais faktais ir rimtais argumentais. Jis lygino J. Purickio ir E. Galvanausko kalbas Lietuvos Seime su kalbomis Tautų Sąjungoje¹⁶¹.

Kituose straipsniuose A. Voldemaras dėstė, kad Vyriausybės oficiozas „Lietuva“ ir krikščionių demokratų laikraštis „Laisvė“, publikuodami palankius straipsnius apie Tautų Sąjungą ir informaciją iš Lenkijos spaudos, kad lenkai nepatenkinti Hymanso projektu, ruošia dirvą projektui priimti, o valdžia, vaikiškai pasitikėdama savimi, veda valstybę pražūtin¹⁶². Jis teigė: „Pirmutinis reikalingas politikui gabumas – tai numatyti iš anksto, kas ir kaip. Paskui mokėti suprasti savo ir svetimas klaidas ir sugebėti atitaisyti savąsias, gi svetimąsias sunaudoti.“¹⁶³

A. Voldemaras neabejojo, kad dauguma Lietuvos gyventojų nori nepriklausomos Lietuvos, ir apgailestavo, kad jie leido save klaidinti ir apgaudinėti. A. Voldemaras citavo ištraukas iš delegacijos pirmininko E. Galvanausko Tautų Sąjungoje pasakytų kalbų, kuriose jis agitavo už galimą Lietuvos ir Lenkijos federaciją, ir priekaištavo Seimui, kad jo nesudraudė. Taip pat jis kaltino Lietuvos delegaciją, kad ji neprieštaravo, kai Lenkijos atstovas S. Aszkenazy kalbėdamas iškreipė Lietuvos istorijos faktus.

Nesėkmingos derybos dėl Hymanso projektų, informacijos slėpimas nuo visuomenės smarkiai pakenkė Vyriausybės autoritetui. Be

¹⁶⁰ Voldemaras, A. Seimas ir Hymanso projektas. *Lietuvos balsas*. 1921-09-27–28, Nr. 66, p. 1.

¹⁶¹ Voldemaras, A. Du posėdžiu. *Lietuvos balsas*. 1921-09-29–30, Nr. 67, p. 1.

¹⁶² Voldemaras, A. Ruošia dirvą. *Lietuvos balsas*. 1921-10-4–5, Nr. 69, p. 1; Voldemaras, A. Lietuvos ir Lenkijos konfederacija. *Lietuvos balsas*. 1921-10-6–7, Nr. 70, p. 2.

¹⁶³ Voldemaras, A. Lietuvos ir Lenkijos konfederacija. *Lietuvos balsas*. 1921-10-6–7, Nr. 70, p. 2.

to, gruodžio pradžioje kilo skandalas dėl spekuliacijos Lietuvos pasiuntinybėse Vokietijoje ir Sovietų Rusijoje, dėl jo iš užsienio reikalų ministro pareigų teko atsistatydinti J. Purickiui. Gruodžio 12 d. J. Purickis atsistatydino iš šių pareigų dėl išaiškėjusių spekuliacijos Lietuvos pasiuntinybėse Maskvoje ir Berlyne faktų, nors atleistas buvo nuo 1922 m. sausio 1 dienos. Laikiniai užsienio reikalų ministro pareigas perėmė viceministras P. Klimas. A. Voldemaras apibūdino J. Purickio vadovavimo stilių kaip sistemą, kurios pagrindiniai bruožai buvo faktų slėpimas, apgaudinėjimas, atsakomybės vengimas, stengimasis visiems įtikti ir nieko aiškiai nepasakyti, kad prireikus būtų galima kitaip aiškinti savo žodžius¹⁶⁴.

1921 m. gruodžio 22 d. 156-ajame Steigiamojo Seimo posėdyje P. Klimas padarė pranešimą apie Lietuvos ir Lenkijos santykių eigą nuo 1919 metų iki pastarųjų įvykių. Po pranešimo vienbalsiai buvo pritarta Vyriausybės nutarimui nepriimti Hymanso projekto, bet pasilikti Tautų Sąjungoje¹⁶⁵. A. Voldemaras, rašydamas apie šį Seimo posėdį, pareiškė, kad Seimas, nepasmerkęs delegacijos ir Ministrų kabineto veiksmų, pritarė Hymanso projekto principams, tik nesutiko su jo redakcija¹⁶⁶.

A. Voldemaras, atidžiai ir įtariai sekęs Vyriausybės ir Seimo laikyseną bendraujant su Lenkija, Tautos pažangos partijos laikraštyje pateikė Šveicarijos profesoriaus Makso Nydermano nuomonę, pareikštą gruodžio 17 d. laikraštyje „Neue Schweizer Zeitunge“¹⁶⁷. M. Nydermanas teigė, kad Lietuvos valdžia iki paskutinės minutės pritarė Hymanso projektui, bet spaudžiama socialistų ir Tautos pažangos partijos turėjo jį atmesti. Jis pareiškė, kad socialistai nori Lietuvą atitraukti nuo Vakarų ir pasukti į Sovietų Rusiją, o Tautos pa-

¹⁶⁴ Voldemaras, A. Lydint d-ą Purickį. *Lietuvių balsas*. 1921-12-15–16, Nr. 19, p. 2.

¹⁶⁵ 1921-12-22 I sesijos 156 posėdis. *Steigiamojo Seimo darbai*. Kaunas, 1920–1922.

¹⁶⁶ Voldemaras, A. Kas atmesta iš Hymanso projekto. *Tautos balsas*. 1921-12-27–28, Nr. 2, p. 1.

¹⁶⁷ Prof. A. Voldemaras. Ko galime laukti iš TS pirmojo posėdžio? *Tėvynės balsas*. Nr. 1, 1922-01-11, p. 1.

žangos partija, pralaimėjusi rinkimus, negali nurimti, todėl pradėjo akciją, norėdama supriešinti Vyriausybę ir Seimą. Straipsnio pabaigoje A. Voldemaras pranašavo, kad Hymanso projektas lyg kokia šmėkla persekios K. Griniaus Ministrų kabinetą iki jo paskutinių dienų ir dar ilgai kliudys naujam Ministrų kabinetui.

A. Voldemaras, apibendrinamas lietuvių ir lenkų ginčą Tautų Sąjungoje, rašė, kad sumaniai nagrinėjant bylą Tautų Sąjungoje Lietuvai galėjo būti labai naudinga. Jis kritikavo, kad Vyriausybė neturėjo jokios politikos dėl santykių su Lenkija, todėl, perduodama Tautų Sąjungai bylą, nepasirūpino ją tiksliai apibrėžti, siuntė į Tautų Sąjungą gausias delegacijas, nepasiruošusias deryboms. Klaida jis pavadino ir paskutinės delegacijos prašymą perkelti bylą į Tarptautinį Hagos teismą¹⁶⁸.

A. Voldemaras, kritikuodamas Lietuvos Vyriausybės ir diplomatų taktiką, daug kur buvo teisus. P. Hymansas sugebėjo Lietuvos delegacijai primesti nepalankią derybų taktiką, kai neišsprendus esminio sienų klausimo buvo pradėtos svarstyti konvencijos su Lenkija. Delegacijos pirmininkas E. Galvanauskas galbūt pernelyg pasitikėjo savo, kaip derybininko, sugebėjimais ir neatsižvelgė į kitų delegacijos narių, Lietuvos Seimo ir visuomenės daugumos nuomonę. Užsienio reikalų ministras J. Purickis laviruodamas slėpė informaciją nuo Seimo ir visuomenės, savo oficialiuose pranešimuose pateikdamas ne visus Lietuvos pasiūlymus, kai iš tikrųjų instrukcijose Lietuvos nuolaidos siekiant atgauti Vilniaus kraštą buvo gerokai didesnės¹⁶⁹. Lietuva šiose derybose parodė didelį nuolaidumą, siekdama savo tikslo, tačiau tokioms nuolaidoms nepritarė dauguma Lietuvos gyventojų, todėl kažin ar jos būtų buvusios realizuotos.

Pasitraukęs iš Lietuvos delegacijos Tautų Sąjungoje pirmininko pareigų A. Voldemaras atidžiai sekė Vyriausybės žingsnius užsienio

¹⁶⁸ Voldemaras, A. Lietuvių–lenkų ginčo TS pabaiga. *Tėvynės balsas*. 1922-01-24–25, Nr. 7, p. 1.

¹⁶⁹ Plačiau: Veilentienė, A. Lietuvos visuomenės požiūris į Hymanso projektus ir pasikėsinimas į Ernestą Galvanauską. *Istorija*. 2016, t. 104, Nr. 4, p. 56–85.

politikos srityje ir dažnai kritikuodavo pasirinktą taktiką. Vyriausybė į kritiką reaguodavo skausmingai ir, pasinaudodama karo padėties įstatymais, uždarydavo Tautos pažangos partijos laikraščius, tačiau šie po kurio laiko išeidavo kitais pavadinimais. Lietuvai atmetus antrąjį Hymanso projektą, Tautos pažangos partijos lyderiai kritišką dėmesį sutelkė į vidaus politiką.

Išvados

1. A. Voldemaras, laikinai eidamas užsienio reikalų ministro pareigas, prisidėjo prie paskutinės instrukcijos Lietuvos delegacijai Maskvoje rengimo, ragino nepasitikėti Sovietų Rusija ir spausti ją kuo greičiau ratifikuoti sutartį.

2. Būdamas Lietuvos atstovas Tautų Sąjungoje A. Voldemaras neprieštaravo plebiscito pasiūlymui, bet jo nepriėmė. Galutinį sprendimą priėmė užsienio reikalų ministras J. Purickis, vėliau kaltę už tai suvertęs A. Voldemarui.

3. Vyriausybė nepaklausė A. Voldemaro. Pasirašiusi paliaubas su L. Želigovskiu ir pasiuntusi delegaciją į Varšuvą, ji pakenkė Lietuvos delegacijos darbui Ženevoje.

4. A. Voldemaras aktyviai gynė Lietuvos interesus Tautų Sąjungoje, savo viešose kalbose, notose ir leidiniuose paneigdamas neteisingus Lenkijos atstovų kaltinimus ir istorijos iškreipimus. Jis buvo viešos diplomatinės veiklos šalininkas ir neįvertino neoficialios komunikacijos su Tautų Sąjungos pareigūnais ir šalių diplomatais reikšmės.

5. Vyriausybės nepasitikėjimą A. Voldemaru lėmė ne tiek instrukcijų nesilaikymas, kiek jo savarankiškumas ir priklausymas opozicijoje atsidūrusiai Tautos pažangos partijai.

6. Kritikuodamas Vyriausybės poziciją dėl Hymanso projektų, A. Voldemaras buvo teisus. Vyriausybė žaidė dvigubą žaidimą, pritarė Tautų Sąjungos siūlymams ir kartu ramindama visuomenę,

kad Hymanso projektų ji nepriims, nors dauguma Lietuvos piliečių nepritarė konfederaciniams ryšiams su Lenkija.

7. Nors Tautos pažangos partija nepateko į Steigiamąjį Seimą, A. Voldemaras Steigiamojo Seimo laikotarpiu darė didelę įtaką Lietuvos užsienio politikai ne tik laikinai eidamas užsienio reikalų ministro pareigas ir dirbdamas Tautų Sąjungoje, bet ir vėliau savo publicistiniais straipsniais formuodamas viešąją nuomonę užsienio politikos klausimais.

THE POSITION OF AUGUSTINAS VOLDEMARAS IN THE FOREIGN POLICY DURING THE OPERATION OF THE CONSTITUENT SEIMAS

AUDRONĖ VEILENTIENĖ

Summary

Keywords: Augustinas Voldemaras; foreign policy; Constituent Seimas; United Nations.

The paper analyses the position of prof. Augustinas Voldemaras on the foreign policy issues during the period of the Constituent Seimas. Then, until the formation of Kazys Grinius' Cabinet of Ministers, prof. A. Voldemaras temporarily took the position of the Minister of Foreign Affairs and was representative of Lithuania in the United Nations. Being in opposition he strictly criticized the foreign policy of Cristian Democrats.

As Minister of Foreign Affairs, A. Voldemaras took an active part in working out the instructions for the Lithuanian delegation in Moscow and was in favor of the secret attachment to the agreement as well as of defense of Lithuanian

interests even by using military measures. Following the withdrawal from the duty of the Foreign Affairs Minister, in his publicist articles, Voldemaras offered numerous advice on how the Lithuanian government should behave in the face of the war between Poland and Soviet Russia and warned not to trust Russia and explained what was to be done after the recovery of Vilnius and also urged to keep in mind the issue of Klaipėda region.

Being the delegate of Lithuania to the United Nations he defended Lithuania's interests in the case of Poland and Lithuania and was unreasonably blamed for violation of the Constitution and adopting the idea of plebiscite. The archive docu-

ments show that due to the communication problems with the Lithuanian Foreign Ministry, A. Voldemaras did not object to the idea of the plebiscite and even succeeded in the request of the 10 days term until the Government's reply. The final decision was made by Foreign Minister J. Purickis who thought that in declining the suggestion, Lithuania may fail to get support from England and the Antante. Because of the disagreement in tactics between A. Voldemaras and J. Purickis, the former withdrew from the position of the delegate.

A. Voldemaras paid great attention to the further development of the case of Lith-

uania and Poland in the United Nations. In his articles he put forward the ideas on the tactics and criticized the Government by claiming that it did not pursue any definite policy concerning the relations with Poland, therefore, in passing the case to the UN, it even failed to define the situation exactly, in addition, numerous, but totally unprepared delegations were sent to the UN. A. Voldemaras took the position that more clever actions in this case could have been more fruitful.

Even being in opposition, prof. A. Voldemaras made a great contribution and influence in forming the Lithuanian foreign policy.

Įteikta 2018 m. spalio 22 d.